

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА**

КАФЕДРА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ І ПРАВА

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З ДИСЦИПЛІНИ:**

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

**ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ:
029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА»
071 «ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ»
073 «МЕНЕДЖМЕНТ»
242 «ТУРИЗМ»**

Конспект лекцій з дисципліни «Господарське право» для студентів спеціальностей 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», 071 «Облік і оподаткування», 073 «Менеджмент», 242 «Туризм» – Полтава: ПолтНТУ, 2017. – 82 с.

Укладач: Г.П. Трегубенко, старший викладач кафедри державного управління і права ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка

Відповідальний за випуск: В.П. Задорожний, д.держ.упр., завідувач кафедри державного управління і права ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка

Рецензент: В.М. Божко, д.ю.н., доцент кафедри державного управління і права ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка

78.03.02.02

Затверджено науково–методичною
радою університету
від __ __ 2017 р. протокол № __

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМА 1. ВСТУП ДО КУРСУ. ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ ТА МЕТОД ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА. ГОСПОДАРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО, ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ	5
ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА. ПРАВОВИЙ СТАТУС ПІДПРИЄМСТВА	19
ТЕМА 3. ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ. ГОСПОДАРСЬКІ ТОВАРИСТВА, ЇХ ВИДИ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС	43
ТЕМА 4. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	52
ТЕМА 5. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ, ЇХ СТРУКТУРА, ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ТА ВИКОНАННЯ.....	58
ТЕМА 6. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ МОНОПОЛІЗМУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ	68
ТЕМА 7. СУТНІСТЬ І ПІДСТАВИ ГОСПОДАРСЬКО–ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА	72
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
Перелік нормативно–правових актів.....	80
Перелік літературних джерел.....	82

ВСТУП

З сучасним розвитком України та її інтеграційним прагненням, в тому числі і щодо адаптації законодавства до вимог Європейського Союзу у господарській діяльності, постає важливе питання, а також підготовки кваліфікованих – фахівців з господарського права.

Навчальна дисципліна «Господарське право» покликана забезпечити опанування студентами основних знань з правового регулювання суспільних відносин щодо організації, безпосереднього здійснення та управління господарською діяльністю.

Метою вивчення дисципліни є ознайомлення студентів з цілісним комплексом знань про склад господарсько–правових відносин, які виникають в процесі здійснення та організації господарської діяльності суб'єктами господарювання, прищеплення студентам навичок використання законодавчих актів в конкретних ситуаціях із практики діяльності окремих суб'єктів господарювання.

Предметом вивчення дисципліни «Господарське право» є основні положення законодавства України та господарсько–правової доктрини, що визначають правові, організаційні засади здійснення господарської діяльності та керівництва нею.

Навчальний курс передбачає вивчення як теоретичних питань господарської діяльності в цілому, так і окремих його галузей, порядок створення окремих суб'єктів господарювання, укладання та забезпечення виконання господарських договорів, юридичної відповідальності за невиконання, порушення чи неналежне виконання зобов'язань суб'єктами господарських правовідносин, а також набуття практичних навичок роботи з нормативно–правовими актами.

Матеріал конспекту розміщено з урахуванням чинного господарського законодавства України та інших нормативно–правових актів, аби студенти могли вільно орієнтуватися в системі не лише господарського законодавства, яке нині перебуває в стадії кодифікації і має комплексний характер, а й інших галузей законодавства України.

Даний конспект стане у пригоді при підготовці до практичних занять, складання іспитів, допоможе систематизувати і конкретизувати знання, набуті в процесі вивчення дисципліни, сконцентрувати увагу на основних поняттях, їх ознаках і особливостях.

ТЕМА 1. ВСТУП ДО КУРСУ. ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ ТА МЕТОД ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА. ГОСПОДАРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО, ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

План

1. Конституційні засади правопорядку у сфері господарювання. Господарсько–правові норми: поняття, ознаки та види.
2. Поняття, предмет та метод господарського права. Господарське законодавство, його ознаки та особливості. Головні напрямки розвитку господарського законодавства, проблеми удосконалення.
3. Основні нормативні акти, які регулюють господарську діяльність суб'єктів: поняття, зміст та деякі проблеми його впровадження в господарську діяльність.

1. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВОПОРЯДКУ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ. ГОСПОДАРСЬКО–ПРАВОВІ НОРМИ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ

Нормативне регулювання господарських відносин ґрунтується на встановлених Конституцією України основних засадах правопорядку у сфері господарювання, про що згадується в Преамбулі Господарського кодексу України, а в ст. 5 Господарського кодексу цьому питанню приділяється спеціальна увага. Зокрема, ст. 5 закріплює положення, відповідно до якого правопорядок у сфері господарювання формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання і державного регулювання макроекономічних процесів та ґрунтується на відповідних положеннях Конституції України щодо:

- забезпечення державою соціальної спрямованості економіки України (ч. 4 ст. 13 Конституції);
- права власності Українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені Українського народу органами державної влади і органами місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України (ст. 13);
- права кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону (ст. 14);
- забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству (ст. 14);

- права кожного громадянина володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41);
- визнання усіх суб'єктів права власності рівними перед законом, непорушності права приватної власності, недопущення протиправного позбавлення власності (статті 14, 41);
- економічної багатоманітності, права кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом (ст. 42);
- визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва (ст. 92);
- забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом (статті 42, 92);
- забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України, належних, безпечних і здорових умов праці, захисту прав споживачів (статті 42, 43, 50);
- взаємовигідного співробітництва з іншими країнами (ст. 18);
- визнання і дії в Україні принципу верховенства права (ст. 8).

Суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, який ґрунтується на згаданих положеннях Конституції України та визначається господарським законодавством.

Переважає більшість актів господарського законодавства має комплексний характер, тобто складається з правових норм різних галузей права, присвячених одному предмету правового регулювання (господарським договорам певного виду, суб'єктам господарювання певної господарсько-правової форми або органу господарського керівництва тощо). Проте провідне місце в будь-якому акті господарського законодавства посідають господарсько-правові норми, яким властиві загальні (притаманні всім правовим нормам) та специфічні (видові) ознаки, що віддзеркалюють їх відмінність від норм інших галузей права.

До загальних ознак належать:

- встановлення господарсько-правових норм компетентними органами (залежно від юридичної сили та виду нормативно-правових актів, в яких містяться норми, такими органами є: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, центральні органи державної виконавчої влади, обласні ради та обласні держадміністрації, міські (Київська та Севастопольська) ради та

держадміністрації, господарські об'єднання та суб'єкти господарювання);

- офіційний, тобто встановлений законом, порядок прийняття таких норм (*залежить від юридичної сили та виду нормативно-правових актів, в яких містяться норми*);
- фіксація таких норм у спеціальних правових документах (*їх назва залежить від юридичної сили документа та відповідно – від органу, що його приймає: закон, декрет, постанова, указ, наказ, положення, статут, засновницький договір, правила*);
- адресування таких норм заздалегідь невизначеному колу осіб – усім потенційним чи зареєстрованим суб'єктам господарювання взагалі чи суб'єктам певної організаційно-правової форми, наприклад, господарським товариствам (*тобто цим нормам не притаманна індивідуальна персоніфікація – адресування конкретній особі*).

Крім того, господарсько-правові норми характеризуються такою специфічною ознакою, що відрізняє їх від норм інших галузей права, як сфера застосування: вони містять правила у сфері господарювання (*щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності та/або організації, керівництва такою діяльністю*).

Узагальнення згаданих ознак дозволяє дати таке визначення:

Господарсько-правові норми – це встановлені компетентними органами в офіційному порядку і зафіксовані в спеціальних правових документах індивідуально не персоніфіковані правила у сфері господарювання.

Різноманітність господарсько-правових норм зумовлює доцільність їх класифікації, зокрема, за критерієм структури норми на:

- 1) норми з традиційною структурою (гіпотеза, диспозиція і санкція);
- 2) норми з неповною структурою.

Останні (*серед господарсько-правових норм вони становлять більшість*), своєю чергою, поділяються на:

- норми-заборони (наприклад, заборона здійснення підприємницької діяльності органам державної влади та органам місцевого самоврядування (ч. 4 ст. 43 ГК), а також посадовим особам цих органів (ч. 2 ст. 64 Конституції України; ч. 4 ст. 43 ГК);
- норми-принципи (загальні принципи господарювання – ст. 6 Господарського кодексу України; принцип свободи підприємницької діяльності – ст. 44 ГК, принципи зовнішньоекономічної діяльності – ст. 2 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991р.; принципи приватизації державного майна – ст. 2 Закону України «Про приватизацію державного майна» від 04.03.1992р.);
- норми-визначення (більшість прийнятих протягом останніх 4-х років законів має спеціальну статтю «Визначення термінів», в якій розкривається зміст основних термінів, що застосовуються у

відповідному законі, – ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992р. (в ред. Закону від 30.06.1999 р.; ст. 3 Закону України від 15.03.2001 р. «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)»; ст. 2 Закону «Про кооперацію» від 10.07.2003р.;

- компетенційні норми (наприклад, про компетенцію: Антимонопольного комітету – статті 7–8 Закону «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 р., Національного банку України – статті 6, 7, 9, 15, 19 Закону України від 20.05.2000 р. «Про Національний банк України», інститутів спільного інвестування – Закон України від 15.03.2001 р. «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» (зокрема, ст. 4), Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку – статті 6–8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», страхових організацій – Закон України від 07.03.1996 р. (в ред. 04.10.2001 р.) «Про страхування» та ін.);
- техніко-економічні норми (визначають порядок здійснення певних технологічних процесів, параметри і вихідні величини господарської діяльності: норми амортизаційних відрахувань, державні стандарти, державні будівельні норми та правила, технічні умови тощо);
- норми-рекомендації (не будучи юридично обов'язковими для суб'єктів господарювання, орієнтують їх на бажану для суспільства (держави) поведінку у сфері господарювання): примірні статuti, примірні договори тощо.

2. ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ ТА МЕТОД ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА.

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО, ЙОГО ОЗНАКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ. ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Господарське право – це система норм, що регулюють *господарські відносини*, тобто відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Отже, саме господарські відносини у сфері економіки України і становлять предмет господарського права.

Зміст предмета господарського права визначається двома поняттями: «організація господарської діяльності» та «здійснення господарської діяльності».

Під господарською діяльністю у Господарському кодексі розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва,

спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст. 3 ГК).

У наведеному визначенні представлені такі ознаки господарської діяльності як:

- особливий суб'єктний склад (господарську діяльність здійснюють суб'єкти господарювання);
- особлива сфера здійснення господарської діяльності – сфера суспільного виробництва;
- вартісний характер результатів господарської діяльності, що мають цінову визначеність.

Отже, господарська діяльність розглядається як суспільно–корисна діяльність членів суспільства, їх спілок (об'єднань) щодо виготовлення продукції, надання послуг, виконання робіт.

Така суспільно–корисна господарська діяльність має наступні *ознаки*:

по–перше, вона полягає у виробництві продукції, виконанні робіт, наданні послуг не для власних потреб виробника, а для задоволення потреб інших осіб (сфера суспільного виробництва);

по–друге, вона виконується на професійних засадах;

по–третє, результати такої діяльності мають вартісний характер, вони реалізуються за плату, тобто функціонують як товар;

по–четверте, ця діяльність поєднує як приватні інтереси виробника, так і публічні інтереси (держави, суспільства, значних прошарків населення тощо).

Закріплені в ГК ознаки господарської діяльності характеризують її набагато повніше, ніж ознаки, вживані в інших актах чинного законодавства. Так, згідно зі ст. 1 Закону України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність» *господарська діяльність* – це будь–яка діяльність, у тому числі підприємницька, пов'язана з виробництвом та обміном матеріальних і нематеріальних благ, що виступають у формі товару. А Закон України від 1 червня 2000 р. «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» під *господарською діяльністю* розуміє будь–яку, у тому числі підприємницьку, юридичних осіб, а також фізичних осіб–суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язану з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт.

Господарська діяльність (господарювання) здійснюється *на загальних принципах*, перелік яких встановлено в ст. 6 ГК. До них належать:

- забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання;
- свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом;
- вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України;

- обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави;
- захист національного товаровиробника;
- заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини.

Залежно від мети і способу організації та здійснення господарської діяльності ч. 2 ст. 3 ГК виділяє два її види – господарську комерційну діяльність і некомерційну господарську діяльність.

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти такої діяльності (підприємництва) є підприємцями.

Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Господарська комерційна діяльність (підприємництво) здійснюється суб'єктом господарювання (підприємцем) як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (ст. 42 ГК).

Некомерційна господарська діяльність здійснюється з метою задоволення певних суспільних потреб незалежно від прибутковості такої діяльності: отримання прибутку від такої діяльності відіграє другорядну роль (такою є діяльність частини казенних, експериментальних та інших планово-збиткових підприємств, які фінансуються за рахунок держави).

Згідно з ч. 1 ст. 52 ГК некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Організація господарської діяльності – друга складова господарських відносин. На жаль, ГК України не розкриває змісту поняття «організація господарської діяльності». Не розкрито зміст цього терміну і в навчальній літературі, незважаючи на те, що прихильниками господарського права він розглядається як одне з наріжних понять господарсько-правової науки, за допомогою якого, зокрема, розмежовуються предмети цивільного і господарського права.

Методи господарського права – це сукупність способів регулюючого впливу норм господарського права на поведінку суб'єктів господарських правовідносин.

Концептуально методи господарського права будуються на двох принципах:

- загальнодозвільному («дозволено все, що не заборонено законом»), за яким діють підприємства і підприємці;
- зобов'язуючому («суб'єкти господарського права зобов'язані і мають вчиняти те, що на них покладено законом»). Цей принцип в основному стосується органів державного управління економікою. Як зазначається в ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Застосовується *метод автономних рішень* суб'єктів господарських відносин. Він ґрунтується на тому, що суб'єкти господарювання мають право з власної ініціативи приймати будь-які рішення, які не суперечать законодавству України. Це означає, що суб'єкти господарських відносин самостійно:

а) планують свою господарську діяльність;

б) в межах законодавства вільно обирають предмети господарських договорів і ви-значають зобов'язання и них, інші умови господарських взаємовідносин.

Існує ще *метод владних приписів* (вимог законів і вказівок компетентних органів, обов'язкових для суб'єктів господарських відносин). Згідно з ним діяльність (поведінка) суб'єктів господарювання підпорядковується обов'язковим моделям правовідносин, визначеним законодавством. Це, зокрема, обов'язковість дотримання заборон закону щодо здійснення господарської діяльності (ліцензії, квоти, спеціальні режими тощо), обов'язок визначених у законодавстві суб'єктів господарюванні укладати і державою державні контракти тощо.

У господарському праві діє також *метод рекомендацій*. Держава регулює поведінку суб'єктів господарських відносин шляхом рекомендованих моделей відповідних правовідносин. Наприклад, примірні форми договорів щодо окремих видів відносин, методичні рекомендації стосовно окремих видів діяльності у сфері господарювання – це приклади застосування державою зазначеного методу.

Залежно від конкретних господарських ситуацій, інтересу держави стосовно тих або інших господарських відносин та інших чинників, що регулюють господарське життя, можуть використовуватися будь-які із зазначених методів, виходячи з того, який з них буде найефективнішим.

Господарське законодавство становить нормативну основу господарського правопорядку – правил організації, безпосереднього здійснення та управління господарською діяльністю.

Господарське законодавство – це сукупність нормативно-правових актів та правових норм, які регулюють відносини щодо безпосереднього

здійснення господарської діяльності та керівництва (в т. ч. організації) такою діяльністю.

Господарському законодавству України притаманна низка характерних *ознак*:

- значна розгалуженість і наявність великої кількості нормативних актів, цьому є об'єктивні (*динамізм і складність господарського життя і відповідно – правового регулювання*) та суб'єктивні (*недостатня увага до упорядкування господарського законодавства та численні експерименти у сфері економіки, кожен з яких потребує спеціального правового забезпечення*) причини;

- перевага в господарському законодавстві комплексних нормативних актів, що містять норми різних галузей права (*господарського, цивільного, фінансового, трудового тощо*), які стосуються одного предмета правового регулювання – страхування (*Закон «Про страхування»*), інвестування (*Закон «Про кооперацію»*), господарських товариств (*Закон України «Про господарські товариства»*) та ін.;

- кодифікованість господарського законодавства, єдиним стрижнем якого є прийнятий 16 січня 2003 р. Господарський кодекс України, розроблений відповідно до Концепції судово-правової реформи в Україні, схваленої Постановою Верховної Ради України від 28.04.1992 р. (*набув чинності з 01.01.2004 р. одночасно з новим Цивільним кодексом України*); Господарський кодекс визначає основи господарювання, яке базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності та має на меті утвердження оптимального суспільного господарського порядку у сфері національної економіки; складається з 9 розділів:

I – основні засади господарської діяльності;

II – суб'єкти господарювання;

III – майнова основа господарювання;

IV – господарські зобов'язання;

V – відповідальність за правопорушення у сфері господарювання;

VI – особливості правового регулювання в окремих галузях господарювання;

VII – зовнішньоекономічна діяльність;

VIII – спеціальні режими господарювання;

IX – прикінцеві положення.

Господарський кодекс України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами;

- наявність в господарському законодавстві значної кількості нормативних актів обмеженої сфери дії – відомчих, регіональних,

локальних; відомчі забезпечують специфіку правового регулювання господарських відносин в окремих галузях та сферах економіки, мають відповідати нормативно-правовим актам вищої юридичної сили і, як правило, набувають чинності з дня державної реєстрації в Міністерстві юстиції України (згідно з Указом Президента України від 03.10.1992 р. № 493/92 «Про державну реєстрацію нормативних актів міністерств та інших органів державної виконавчої влади», Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 р. № 731 «Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативних актів міністерств та інших органів державної виконавчої влади», Порядком скасування рішень про державну реєстрацію нормативно-правових актів, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 29.01.1999 р. № 54/3347).

Наявність зазначених рис зумовлена специфікою сфери господарювання, що характеризується високим ступенем складності та багатоманітністю відносин, що в ній виникають, а відтак – притаманні законодавству, яке регулює цю сферу не лише в Україні, а й в інших державах.

Поряд з цими рисами вітчизняному господарському законодавству притаманні тимчасові риси, зумовлені трансформаційними процесами у сфері економіки – від планово-розподільчих до переважно ринкових засад господарювання. Такими тимчасовими рисами, що віддзеркалюють перехідний характер господарського законодавства України, є:

1) наявність у господарському законодавстві України нормативних актів вже неіснуючої держави – СРСР (Положення про поставки продукції науково-технічного призначення та Положення про поставки товарів народного споживання, затверджені постановою Ради Міністрів СРСР № 888 від 25.07.1988 р. та ін.), що застосовуються за умов, визначених Постановою Верховної Ради України від 12.09.1991 р. «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства СРСР»; з набуттям чинності Цивільним та Господарським кодексами України (тобто з 01.01.2004 р.) більшість таких актів або їх положень втратила свою чинність;

2) наявність у господарському законодавстві дореформених нормативних актів (вищезгаданих положень про поставки та ін.) і нормативних актів, що відповідають Концепції переходу Української РСР до ринкової економіки (схвалена Верховною Радою Української РСР 01.11.1990 р.) і, відповідно, забезпечують розвиток ринкових відносин та їх соціальну орієнтацію (ГК і ЦК України, закони «Про режим іноземного інвестування» – 10.07.2003 р., «Про кооперацію» – 10.07.2003 р. та ін.);

3) стрімкість прийняття актів законодавства, що зумовлено об'єктивними чинниками (змiнами у сфері господарювання, пов'язаними із запровадженням та розвитком ринкових відносин), а також суб'єктивними причинами (лобіювання політичними силами прийняття окремих законів

без дотримання під час їх розробки та прийняття основних правил юридичної техніки, яка застосовується з метою уникнення нових колізій, неадекватного регулювання, порушення балансу приватних і публічних інтересів тощо).

Все це переконує у тому, що господарському законодавству України (як законодавству перехідного періоду – від планово-розподільчої економіки до соціально спрямованої ринкової) притаманні риси, що свідчать про недоліки правового регулювання, насамперед: наявність застарілих положень, прогалин, колізійних норм, надмірно велика кількість нормативно-правових актів. Своєю чергою, численні вади господарського законодавства зумовлюють необхідність його вдосконалення.

Питання вдосконалення господарського законодавства

Беручи до уваги вищенаведені ознаки сучасного господарського законодавства України, можна констатувати: в ньому чимало вад, у т. ч. застарілих, колізійних норм, а також прогалин, що зумовлено запровадженням в економіку України нових для неї ринкових відносин, які ще не зазнали відповідного законодавчого врегулювання. Одночасне прийняття, а також набуття чинності Господарським та Цивільним кодексами України породило ще таку проблему, як усунення колізій між їх положеннями (щодо господарських товариств; правового режиму цінних паперів; форм власності та ін.). Зазначені обставини зумовлюють необхідність вдосконалення господарського законодавства, яке відбувається за чотирма основними напрямками:

- 1) вдосконалення господарського законодавства щодо його змісту. Цей напрям передбачає необхідність врегулювання нових для господарської системи України відносин (*конфлікту інтересів у господарських організаціях корпоративного типу; правового становища холдингових компаній; господарських товариств публічних – державної та комунальної – форм власності*) та врегулювання традиційних (наприклад, договірних) відносин на нових засадах шляхом прийняття нових або внесення відповідних змін до чинних нормативних актів; завданням цього напрямку є також забезпечення адекватності правового регулювання відносин у сфері господарювання з врахуванням динаміки розвитку ринкових відносин і відповідно – прийняття нових редакцій законів, прийнятих на початку запровадження ринкових відносин (початок 90-х років ХХ століття);
- 2) вдосконалення господарського законодавства щодо його правової форми. Цей напрям передбачає: а) істотне посилення ролі закону як основного джерела регулювання господарських відносин, що відповідає положенням Конституції України (ст. 92) та ст. 5 Господарського кодексу України щодо регулювання на рівні закону відносин власності, визначення правових засад та гарантій

підприємництва, правил конкуренції в економічній сфері та норм антимонопольного регулювання; б) зменшення ролі відомчих нормативних актів і обмеження відомчої нормотворчості, що забезпечується контролем з боку Міністерства юстиції України у формі державної реєстрації таких актів та набуття ними чинності за умови такої реєстрації; в) підвищення ролі локальних нормативних актів (установчих і внутрішніх правових документів суб'єктів господарювання), які самостійно (але в межах, не заборонених законом) визначають напрями своєї діяльності, внутрішню структуру, порядок використання прибутку та інші питання;

- 3) вдосконалення господарського законодавства щодо його *системи*. Цей напрям передбачає: а) вирішення проблем, пов'язаних з усуненням колізій між Господарським та Цивільним кодексами; б) інкорпорацію господарського законодавства (видання систематизованих збірок господарського законодавства) за предметним критерієм: законодавство про приватизацію, законодавство про капітальне будівництво, законодавство про господарські договори тощо; в) консолідацію господарського законодавства (прийняття замість кількох нормативно-правових актів, що регулюють певний вид господарських відносин, одного, який дозволяє усунути колізії в регулюванні певної категорії господарських відносин.
- 4) гармонізація законодавства України з найдосконалішими міжнародними стандартами регулювання відносин у сфері господарювання, законодавством міжнародних економічних союзів, до складу яких входить чи планує увійти Україна (*включаючи й Європейський Союз*). На вдосконалення господарського законодавства спрямована державна регуляторна політика, що має здійснюватися у відповідності до Закону України від 11.09.2003 р. «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Закон визначає:
- 5) принципи державної регуляторної політики (*адекватність, ефективність, збалансованість, передбачуваність, прозорість та врахування громадської думки*);
- 6) основні етапи та елементи державної регуляторної політики (*підготовка аналізу регуляторного впливу; планування діяльності з підготовки проектів регуляторних актів; оприлюднення проектів регуляторних актів; їх відкриті обговорення; відстеження результативності регуляторних актів; перегляд регуляторних актів; систематизація регуляторних актів; оприлюднення інформації про здійснення регуляторної діяльності*), а також основні засади її здійснення (*єдиний підхід до підготовки аналізу регуляторного впливу та до здійснення відстежень результативності регуляторних актів; недопущення прийняття*

регуляторних актів, які є непослідовними або не узгоджуються чи дублюють чинні регуляторні акти; викладення положень регуляторного акта у спосіб, який є доступним та однозначним до розуміння особами, які повинні впроваджувати або виконувати вимоги цього регулятивного акта);

7) систему та повноваження регуляторних органів – Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

8) особливості здійснення регуляторної діяльності: а) щодо положень нормативних документів (стандартів, державних норм та правил, технічних умов тощо); б) в умовах воєнного, надзвичайного стану та оголошення зони надзвичайної екологічної ситуації;

9) відповідальність за порушення порядку регуляторної діяльності.

Значну роль у вдосконаленні господарського законодавства відіграють господарські суди, які в процесі розгляду господарських справ.

3. ОСНОВНІ НОРМАТИВНІ АКТИ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Господарське законодавство складається з великого масиву взаємопов'язаних нормативно–правових актів різної юридичної сили, що регулюють господарські відносини. У своїй сукупності ці нормативно–правові акти складають систему господарського законодавства.

Система господарського законодавства – це розташування господарсько–правових актів з урахуванням їх зв'язків і властивостей.

Систематизацію господарського законодавства можна здійснювати за різними критеріями: а) за юридичною силою актів, в яких фіксуються господарсько–правові норми (*вертикальна систематизація*); б) за предметом правового регулювання: за видами і характером господарської діяльності, галузями і сферами народного господарства (економіки) тощо.

Критерій юридичної сили застосував законодавець у ст. 7 ГК – «Нормативно–правове регулювання господарської діяльності». **За юридичною силою нормативних актів** система господарсько–правових актів складається з:

- положень *Конституції України* щодо забезпечення державою соціальної орієнтації економіки України (ст. 13), права громадян на підприємницьку діяльність (ст. 42), та приватну власність (ст. 41), щодо основних засад державного регулювання суспільних відносин у сфері вітчизняної економіки (ч. 4 ст. 13, статті 42, 92 та ін.);

- *законів України*, що регулюють господарські відносини, провідне місце

серед яких посідають кодифіковані акти: Господарський кодекс України (визначає основні засади господарювання, правовий статус її суб'єктів, правовий режим майна суб'єктів господарювання, основні засади зобов'язальних відносин та відповідальності за правопорушення у сфері господарювання, а також визначає особливості правового регулювання в окремих галузях та сферах господарювання), положень Цивільного кодексу, що мають застосовуватися на субсидіарних засадах (якщо Господарським кодексом не регулюється певна категорія відносин у сфері господарювання; наприклад, щодо договору факторингу), Кодекс торговельного мореплавства та ін.;

- постанов Верховної Ради України, таких, як, наприклад, Постанова від 01.11.1990 р. «Про Концепцію переходу Української РСР до ринкової економіки»; Постанова від 12.09.1991 р. «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства СРСР»;

- указів Президента України: від 11.05.1994 р. «Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації», від 12.03.1996 р. «Про Загальне Положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади» та ін.;

- актів Уряду України, що поділяються на такі види: Декрети Кабінету Міністрів України, що видавалися протягом 6 місяців – з грудня 1992 р. по травень 1993 р. в силу делегування Верховною Радою повноважень Уряду щодо видання нормативних актів, за юридичною силою рівнозначних законам (декрети: від 15.12.1992 р. «Про управління майном, що є у загальнодержавній власності», від 17.03.1993 р. та ін.);

Постанови Кабінету Міністрів України.

- відомчих нормативних актів, що видаються компетентними міністерствами та відомствами щодо регулювання діяльності певної галузі народного господарства, певної категорії суб'єктів або певної сфери економіки (наприклад, Положення про порядок державної реєстрації торгово-промислових палат, затверджене наказом Міністерства юстиції від 08.06.1998 р. № 35/5; Положення про порядок відчуження основних фондів, що є у державній власності, затверджене наказом Фонду державного майна України від 30.07.1999 р. № 1477; накази Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87 та від 29.11.1999 р. № 290 «Про затвердження положень (стандартів) бухгалтерського обліку»);

- регіональних нормативних актів, що приймаються органами місцевого самоврядування відповідно до делегованих державою повноважень та встановленого порядку (регіональні правила забудови населених пунктів та територій області, затвердження яких входить до компетенції обласної ради народних депутатів відповідно до ст. 11 Закону України від 16.11.1992 р. «Про основи містобудування»; регіональні будівельні норми та правила; порядок приймання в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів капітального будівництва (крім державного замовлення);

- локальних нормативних актів, що приймаються (укладаються) безпосередньо суб'єктами господарювання або їх засновниками (установчі та внутрішні правові документи суб'єктів господарювання).

Джерелом господарського права можуть бути і міжнародні договори України (універсальні, міжнародних організацій, двосторонні), ратифіковані Верховною Радою України або укладені за її згодою.

Відповідно до систематизації нормативних актів за предметним критерієм розрізняють:

- компетенційні нормативні акти, тобто такі нормативно–правові акти різної юридичної сили, що визначають правове становище суб'єктів господарського права (розділ II «Суб'єкти господарювання» Господарського кодексу України; закони «Про господарські товариства», «Про промислово–фінансові групи в Україні», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про інститути спільного інвестування (найові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Про кооперацію», укази Президента України «Про корпоратизацію підприємств», «Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації» та ін.);

- договірне право як інститут господарського законодавства, що регулює зобов'язальні відносини у сфері господарювання. До цього інституту належать норми Господарського кодексу України (глава 20 «Господарські договори», глави 30–36); Цивільного кодексу (глави 52–54 56, 58, 60–77), закони «Про інвестиційну діяльність», «Про поставки для державних потреб», «Про інноваційну діяльність», «Про концесії», «Про угоди про розподіл продукції»; постанова Кабінету Міністрів від 18.01.2000 р. № 72 «Про реєстр концесійних договорів»; Примірний договір фінансового лізингу, затверджено наказом Міністерства у справах науки та техніки від 03.03.1998 р. № 59; Положення про форму зовнішньоекономічного договору (контракту), затверджено наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції від 06.09.2000 р. № 201 та ін.

До окремих інститутів господарського законодавства належать нормативні акти, що регулюють ринок капіталів, страхування, інвестиційну діяльність, зовнішньоекономічну діяльність, порядок розгляду господарських спорів тощо.

ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА. ПРАВОВИЙ СТАТУС ПІДПРИЄМСТВА

План

1. Поняття та зміст підприємницької діяльності, умови її здійснення. Порядок державної реєстрації суб'єктів господарювання.
2. Поняття та види суб'єктів господарського права, мета їх діяльності, права і обов'язки, статус та правове положення в господарській і підприємницькій діяльності.
3. Поняття підприємства та його організаційно–правові форми. Порядок створення підприємства, правовий зміст його установчих документів. Спеціальна правосуб'єктність підприємств.
4. Правові підстави і умови припинення діяльності підприємств та порядок їх реорганізації і ліквідації.

1. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, УМОВИ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ. ПОРЯДОК ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОС- ПОДАРЮВАННЯ

Підприємництво є одним із різновидів творчої, пошукової, ризикової соціальної діяльності і в більшості країн світу з ринковою економікою вважається одним із найпрестижніших.

Поняття підприємницької діяльності (підприємництва) згідно зі ст. 42 Господарського кодексу України **підприємництво** – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Для чіткого розмежування підприємництва та інших видів діяльності необхідно усвідомлювати ознаки підприємницької діяльності.

Характеристика (ознаки) підприємницької діяльності (підприємництва)

1. Підприємництво є самостійною діяльністю. Це означає, що, по–перше, підприємництво в Україні може здійснюватися в будь–яких організаційних формах, визначених законами України, на вибір підприємця (ст. 45 ГК України). Також фізичні особи мають можливість зареєструватись як громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності і провадити таким чином діяльність без створення організації.
2. Підприємництво є ініціативною діяльністю. Це означає, що зайняття підприємницькою діяльністю є добровільним вчинком. Жоден державний орган, недержавна організація, посадова особа не можуть

примусити до зайняття підприємницькою діяльністю. Проте це не означає, що особа не може бути примушена до виконання добровільно взятих на себе зобов'язань (наприклад, за договором, укладеним в процесі провадження підприємницької діяльності) або зобов'язань, що передбачені державою і випливають із здійснення особою підприємницької діяльності (наприклад, зобов'язань зі сплати податків).

3. Підприємництво є систематичною діяльністю. Проте чітких кількісних критеріїв систематичності (тобто, скільки разів потрібно зайнятися діяльністю для того, щоб вона вважалася підприємницькою) законодавством не встановлено. В літературі висловлюється думка про можливість застосування в цьому разі Декрету Кабінету Міністрів України від 17 березня 1993 р. № 24–93 «Про податок на промисел», за змістом ст. 1 якого систематичним вважається продаж вироблених, перероблених та куплених продукції, речей, товарів, який здійснюється більше чотирьох разів протягом календарного року. Хоча і цей кількісний критерій є дещо умовним, адже, наприклад, за положеннями кримінального права систематичною діяльністю вважається така, що відбувалася три і більше разів.
4. Підприємництво є діяльністю на власний ризик. Це означає, що за порушення договірних зобов'язань, кредитно–розрахункової і податкової дисципліни, вимог до якості продукції та інших правил здійснення господарської діяльності підприємство та приватний підприємець самостійно несуть відповідальність, передбачену законодавством України. Тобто суб'єкт підприємницької діяльності бере на себе як позитивні, так і негативні наслідки підприємницької діяльності.
5. Підприємництво є господарською діяльністю. Це означає, що, незважаючи на свою специфіку, підприємницька діяльність є складовою ширшого за обсягом поняття «господарська діяльність».

Згідно зі ст. 3 Господарського кодексу України під **господарською діяльністю** розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Ознаки господарської діяльності:

- господарською є саме діяльність визначених суб'єктів як активна, специфічна форма людського відношення до навколишнього світу, зміст якої складає доцільну зміну і перетворення в інтересах людей.

Природно, що наведене визначення є загальним і не може враховувати особливості специфіки діяльності саме у сфері господарювання. Водночас наведені складові категорії «діяльність» стосовно господарської діяльності

знаходять свій вияв у формах господарської діяльності (підприємницька діяльність та некомерційна господарська діяльність);

- господарська діяльність повинна здійснюватися спеціально уповноваженими суб'єктами, які Господарський кодекс України називає «суб'єктами господарювання» або суб'єктами господарської діяльності. Такими «повноваженнями» або «господарською компетенцією» суб'єкт господарювання наділяється як в нормативному, так і в добровільному порядку – власне суб'єктом господарської діяльності (його засновниками або учасниками);

- господарська діяльність спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру. Це означає, що в межах господарської діяльності реалізується продукція, виконуються роботи, надаються послуги, які можливо оцінити у грошовому еквіваленті. Під терміном «вартісний характер» законодавець має на увазі первісну вартість товару (робіт, послуг) для їх власника – виробника товару (виконавця робіт, надавача послуг), яка узагальнено характеризується економіко–правовою категорією «собівартість» товару (робіт, послуг);

- продукція, яка реалізується, роботи, які виконуються та послуги, які надаються в межах господарської діяльності, мають цінову визначеність. Іншими словами, зазначені складові предмета господарської діяльності мають ціну продажу, складається з собівартості, та суми виробничої або торговельної націнки, зі складу якої згодом формується прибуток.

Згідно зі ст. 44 Господарського кодексу України **підприємництво здійснюється на основі таких принципів:**

1) вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності. Суб'єкт підприємницької діяльності самостійно вирішує, якими видами діяльності йому займатися з огляду на обмеження, встановлені чинним законодавством (*наприклад, згідно зі ст. 4 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 698–ХІІ «Про підприємництво» – єдиною статтею, що є чинною у цьому Законі – діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово–медичних, судово–психіатричних експертиз може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями*);

2) самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально–технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

3) вільного найму підприємцем працівників. Цей принцип обмежується положеннями спеціального законодавства про зайнятість, що містить положення, якими обмежуються трудові права іноземних громадян та осіб

без громадянства – ст. 8 Закону України від 1 березня 1991 р. № 803–ХІІ «Про зайнятість населення» передбачена необхідність отримання дозволу на працевлаштування у державній службі зайнятості України;

4) комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;

5) вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом. *(На практиці цей принцип суттєво обмежується шляхом встановлення правил щодо цільового використання коштів суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи, обмежень на проведення операцій у готівкових коштах та ін.);*

6) самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд. *(Цей принцип обмежується, зокрема, положеннями Закону України від 23 вересня 1994 р. № 185/94–ВР «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», ст. 1 якого встановлені правила щодо обов'язкового зарахування на їх валютні рахунки в уповноважених банках виручки резидентів у іноземній валюті у терміни виплати заборгованостей, зазначених в контрактах, але не пізніше 90 календарних днів з дати митного оформлення (випуски вивізної вантажної митної декларації) продукції, що експортується).*

Порядок державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності регулюється Законом України від 15 травня 2003 р. № 755–ГУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». Відповідні норми щодо порядку здійснення державної реєстрації містяться і в ст. 58 ГКУ, проте, зважаючи на те, що загальні норми цього кодексу у цьому питанні суперечать нормам спеціальним, що містяться в зазначеному законі про державну реєстрацію, застосовуються правила саме закону про державну реєстрацію.

Згідно зі ст. 4 закону про державну реєстрацію **державною реєстрацією юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців** вважається засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, а також вчинення інших реєстраційних дій, які передбачені законом, шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Порядок проведення державної реєстрації юридичних осіб

Державна реєстрація юридичних осіб проводиться державним реєстратором виключно у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи.

Місцезнаходженням юридичної особи, за визначенням Закону про державну реєстрацію, вважається місцезнаходження постійно діючої виконавчого органу юридичної особи, а в разі його відсутності –

місцезнаходження іншого органу чи особи, уповноваженої діяти від імені юридичної особи без довіреності, за певною адресою, яка вказана засновниками в установчих документах і за якою здійснюється зв'язок з юридичною особою.

Згідно зі ст. 24 Закону про державну реєстрацію для проведення державної реєстрації юридичної особи засновник або уповноважена ним особа повинні особисто подати державному реєстратору (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) такі документи:

1. Заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації юридичної особи. Нею є документ встановленого зразка, який, на момент державної реєстрації, підтверджує волевиявлення особи щодо внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру. Реєстраційна картка заповнюється машинодруком або від руки друкованими літерами. Якщо документи надсилаються державному реєстратору рекомендованим листом, підпис заявника на реєстраційній картці повинен бути нотаріально посвідчений.

2. Копію рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи у випадках, передбачених законом. Наявність або відсутність цього документа, а також його форма обумовлені кількістю засновників юридичної особи, її організаційно–правовою формою, а також існуванням відносин підпорядкованості засновників іншим особам.

3. Два примірники установчих документів.

Згідно з ч. 3 ст. 8 Закону про державну реєстрацію до установчих документів належать: установчий акт, статут або засновницький договір, положення. Установчі документи юридичної особи викладаються письмово, прошиваються, пронумеровуються та підписуються засновниками, якщо законом не встановлено інший порядок їх затвердження. Підписи засновників (учасників) на установчих документах повинні бути нотаріально посвідчені.

4. Документ, що засвідчує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації юридичної особи (10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

5. Чинна довідка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців про резервування найменування юридичної особи. Частиною 2 ст. 23 Закону про державну реєстрацію передбачене право засновника (засновників) юридичної особи зарезервувати найменування юридичної особи строком на 2 місяці, а для відкритих акціонерних товариств – строком на 9 місяців.

6. У випадках, що передбачені законом, додатково подається (надсилається) копія рішення органів Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України про надання дозволу на узгоджені дії або на концентрацію суб'єктів господарювання. *(Такі випадки передбачені розділами II, V Закону України від 11 січня 2001 р. № 2210–III «Про захист*

економічної конкуренції», зокрема щодо створення об'єднання підприємств).

7. У разі державної реєстрації юридичної особи, для якої законом встановлено вимоги щодо формування статутного фонду, додатково подається документ, що підтверджує внесення засновником (засновниками) вкладу (вкладів) до статутного фонду юридичної особи в розмірі, який встановлено законом. Зважаючи на те, що Господарський кодекс України передбачає наявність відокремленого майна як обов'язкову ознаку юридичних осіб – суб'єктів господарювання, слід визнати, що на момент реєстрації юридичної особи – суб'єкта господарювання наявність майна є обов'язковою. На момент реєстрації таким майном є статутний фонд, склад та порядок внесення якого визначається їх засновниками. До подання документів для здійснення державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи засновники зобов'язані внести частину вартості статутного фонду, мінімальний розмір якої встановлюється відповідним законодавством (зокрема *Законом України від 19 вересня 1991 р. № 1576–ХІІ «Про господарські товариства»*).

8. У разі державної реєстрації відкритих акціонерних товариств додатково подається звіт про проведення підписки на акції, який засвідчено Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку України.

Згідно зі ст. 30 Закону України «Про господарські товариства» до моменту створення акціонерного товариства засновники повинні організувати підписку на не менш як 60% акцій, інакше акціонерне товариство вважається не заснованим. (*Правила засвідчення Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку України звіту про проведення підписки на акції встановлюються Положенням про порядок реєстрації випуску акцій відкритих акціонерних товариств і облігацій підприємств, затв. наказом Комісії від 20 вересня 1996 р. № 210*).

9. У разі державної реєстрації фермерського господарства додатково подається копія Державного акта на право приватної власності засновника на землю або копія Державного акта на право постійного користування землею засновником, або нотаріально посвідчена копія договору про право користування землею засновником, зокрема на умовах оренди.

10. У разі державної реєстрації юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа, додатково подається документ про підтвердження реєстрації іноземної особи в країні її місцезнаходження, зокрема витяг із торговельного, банківського або судового реєстру.

Порядок проведення державної реєстрації фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності

Згідно зі ст. 5 Закону про державну реєстрацію державна реєстрація фізичних осіб–підприємців проводиться державним реєстратором

виключно у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцем проживання фізичної особи–підприємця.

Місцем проживання фізичної особи Закон про державну реєстрацію визнає житловий будинок, квартиру, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо) у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово, що знаходиться за певною адресою, за якою здійснюється зв'язок з фізичною особою–підприємцем.

Згідно зі ст. 42 Закону про державну реєстрацію для проведення державної реєстрації фізичної особи, яка має намір стати підприємцем, вона особисто подає державному реєстратору або надсилає рекомендованим листом з описом вкладення такі документи:

1. Заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації фізичної особи–підприємця.

2. Копію довідки про включення заявника до Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів (довідку про присвоєння ідентифікаційного номера).

3. Документ, що підтверджує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації фізичної особи–підприємця. (згідно із ч. 1 ст. 10 Закону про державну реєстрацію за проведення державної реєстрації фізичної особи справляється реєстраційний збір у розмірі 2 неоподатковуваних мінімумів походів громадян).

Окрім вищенаведених документів, якщо вони подаються заявником особисто, державному реєстратору додатково пред'являється паспорт.

Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення державної реєстрації фізичної особи–підприємця, якщо вони не передбачені Законом про державну реєстрацію.

2. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА, МЕТА ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ, СТАТУС ТА ПРАВОВЕ ПОЛОЖЕННЯ В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Згідно із ст. 2 ГКУ, учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно–господарські повноваження на основі відносин власності. Проте не всі перелічені категорії осіб є суб'єктами господарських правовідносин (господарського права). Такими суб'єктами є лише ті учасники відносин у сфері господарювання, яким притаманна сукупність необхідних для цього ознак (рис), а саме:

– безпосереднє здійснення господарської діяльності (*виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг*), що є предметом діяльності індивідуальних підприємців, підприємств різних організаційно–правових форм, виробничих кооперативів, інших господарських організацій основної ланки економіки, або керівництво господарською діяльністю, що притаманно власникам майна підприємств, господарським об'єднанням, промислово–фінансовим групам, а також господарським міністерствам;

– створення (*набуття статусу суб'єкта господарських відносин*) у встановленому законом порядку, хоча порядок створення для різних суб'єктів господарських відносин різний – залежно від виду (*суб'єкт господарювання чи орган/організація господарського керівництва*), організаційно–правової форми (*унітарне підприємство, господарське товариство, виробничий кооператив*), основного або виключного виду діяльності (*комерційний банк, страхова компанія, фондова біржа, промислово–фінансова група та ін.*); набуття статусу суб'єкта господарських відносин (*що зазвичай є завершальною стадією процесу створення господарської організації*), як правило, пов'язується з їх державною реєстрацією; державна реєстрація може здійснюватися в загальному порядку (*передбачений ст.58 Господарського кодексу України та Законом України від 15.05.2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб–підприємців» та/або в спеціальному порядку (передбачається Законом «Про банки і банківську діяльність» – статті 17–18, 22, Законом «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» – пункти 13–14 ч. 2 ст. 7; «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» (статті); Постановою Кабінету Міністрів України від 20.07.1996 р. № 781 «Про затвердження Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово–фінансових груп» (п. 2) та ін.);*

– наявність майна, необхідного для здійснення обраної суб'єктом або покладеної на нього господарської діяльності чи керівництва такою діяльністю; таке майно може закріплюватися за суб'єктами господарського права на різних правових титулах: праві власності (*господарські товариства, виробничі кооперативи*), праві повного господарського відання (*державне та комунальне комерційні підприємства*), праві оперативного управління (*казенне підприємство, комунальне некомерційне підприємство*), праві користування (*може застосовуватися з будь–яким з названих правових титулів; є характерною ознакою орендного підприємства*); для філій, представництв та інших відокремлених підрозділів ч. 5 ст. 55, ст. 138 Господарського кодексу передбачається закріплення майна на праві оперативно–господарського використання, зміст якого визначає господарська організація, до структури якої належить такий підрозділ;

– наявність господарської правосуб'єктності, тобто визнаної державою за певним суб'єктом господарювання можливості бути суб'єктом прав (*мати і здійснювати господарські права та обов'язки, відповідати за*

їх належне виконання і мати юридичну можливість захищати свої права та законні інтереси від можливих порушень); обсяг господарської правосуб'єктності учасників господарських правовідносин фіксується в законі та в їх установчих документах і залежить від низки чинників (зокрема, від правового титулу майна, виду та характеру діяльності).

Суб'єкти господарського права (господарських правовідносин) – це учасники господарських відносин, що безпосередньо здійснюють господарську діяльність або управляють такою діяльністю, створені у встановленому законом порядку, мають необхідне для здійснення такої діяльності майно і володіють господарською правосуб'єктністю.

Суб'єкти господарського права надзвичайно різноманітні і тому їх класифікують, тобто поділяють на групи, за певними критеріями (ознаками).

За критерієм характеру здійснюваної діяльності розрізняють:

- суб'єкти господарювання, тобто суб'єкти господарського права, які безпосередньо здійснюють господарську діяльність (до них належать індивідуальні підприємці, підприємства, виробничі кооперативи, більшість господарських товариств, комерційні банки);

- суб'єкти господарського права, які здійснюють керівництво господарською діяльністю, в т. ч. організацію такої діяльності (до них належать господарські міністерства, органи місцевого самоврядування та їх виконкоми, господарські об'єднання, промислово-фінансові групи, власники майна підприємств, фондові біржі, Національний депозитарій України).

Залежно від форм власності, на базі якої вони функціонують, розрізняють державні, комунальні, колективні, приватні та змішані (функціонують на базі двох і більше форм власності) суб'єкти господарського права. До перших (державних) належать державні та казенні підприємства, державні господарські об'єднання, господарські міністерства. До других (комунальних) належать комунальні підприємства, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи. До третіх (колективних) – господарські товариства, виробничі кооперативи, добровільні господарські об'єднання, унітарні підприємства, створені кооперативами, господарськими товариствами, громадськими та релігійними організаціями. До четвертих (приватних) – індивідуальні підприємці, приватні підприємства. До п'ятих (змішаних) – орендні підприємства, спільні підприємства, а також промислово-фінансові групи, до складу яких можуть входити господарські організації різних форм власності.

Основи правового статусу суб'єктів господарювання

Відповідно до ч. 1 ст. 55 ГКУ суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми

зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу розрізняє такі категорії суб'єктів:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Проте в цій статті не враховані суб'єкти господарювання, які важко віднести до зазначених категорій, зокрема: пайові інвестиційні фонди, які створюються на договірних засадах і не мають статусу юридичної особи (Закон України від 15.03.2001 р. «Про інститути спільного інвестування пайові та корпоративні інвестиційні фонди»); *особисте селянське господарство, яке може реалізовувати надлишки сільськогосподарської продукції та надавати послуги зеленого туризму на платних засадах, проте не визнається юридичною особою і суб'єктом підприємництва та відповідно не підлягає державній реєстрації, а лише обліку, що здійснюється сільськими, селищними, міськими радами народних депутатів за місцем розташування земельної ділянки (правове становище визначається Законом України від 15.05.2003 р. «Про особисте селянське господарство»).*

Стаття 56 ГКУ визначає загальні засади створення суб'єкта господарювання, в т. ч. правові підстави, форми створення, необхідність додержання вимог чинного законодавства.

Правовою підставою створення суб'єкта господарювання є рішення власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також рішення інших органів, організацій і громадян. При цьому можуть застосовуватися різні **форми** – заснування нового чи **реорганізації** (злиття, виділення, поділу, перетворення) діючого (діючих) суб'єкта (суб'єктів) господарювання. Суб'єкт господарювання може бути утворений шляхом примусового поділу (виділення) діючого суб'єкта господарювання за розпорядженням антимонопольних органів відповідно до антимонопольно–конкурентного законодавства України (частини 3–5 ст. 40 ГК; ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції»).

Створення суб'єкта господарювання має здійснюватися з **обов'язковим додержанням вимог господарського законодавства**, включаючи антимонопольно–конкурентне (статті 25–41, 126, 251–257 Господарського кодексу України, Закон від 11.01.2001 р. «Про захист економічної конкуренції» та ін.), щодо запобігання економічній концентрації.

Права та обов'язки суб'єктів господарювання можна поділити на дві категорії – **загальні права** та **обов'язки**, які притаманні всім суб'єктам

господарювання, і спеціальні – які характерні лише для певних видів суб'єктів господарювання.

Спеціальні права необхідні суб'єктам господарювання з виключними видами діяльності (*банківські операції, страхування, спільне інвестування, біржові операції*) і передбачаються у відповідних законах – «Про банки і банківську діяльність» (ст. 9 – право комерційних банків створювати та брати участь у банківському об'єднанні, ст. 47 – право здійснювати на підставі банківської ліцензії банківські операції та ін.).

Орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі (що може мати місце у разі виявлення недостовірних даних у поданих заявником документах, а також у разі неможливості здійснення заявником певного виду діяльності відповідно до ліцензійних умов) у строк не пізніше ніж десять робочих днів від дати надходження заяви про видачу ліцензії та документів, що додаються до заяви, якщо спеціальним законом, що регулює відносини у певних сферах господарської діяльності, не передбачений інший строк видачі ліцензії на окремі види діяльності.

3. ПОНЯТТЯ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ. ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА, ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ЙОГО УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТІВ. СПЕЦІАЛЬНА ПРАВОВО-СУБ'ЄКТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

Правове становище підприємств в українському законодавстві, що почало формуватися після здобуття Україною державної незалежності, вперше було визначено Законом України від 27.03.1991 р. «Про підприємства в Україні», більшість положень якого була врахована при розробці Господарського кодексу України (*набув чинності з 01.01.2004 р.*). Відповідно до умов Цивільного кодексу «підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності», і як така є сукупністю нерухомих і рухомих речей, майнових та інших прав, а також може бути в цілому чи в частині об'єктом купівлі-продажу, застави, оренди та інших правочинів. На відміну від Цивільного кодексу, Господарський кодекс (статті 62–72) визначає підприємство самостійним суб'єктом господарювання, якому притаманні такі **риски**: –

- належність до основної ланки економіки;
- безпосереднє здійснення виробничої, науково-дослідницької і комерційної діяльності та іншої господарської діяльності – як комерційної (підприємницької), так і некомерційної;
- можливість функціонування на будь-якій формі власності: державній (*державні та казенні підприємства*), комунальній (*комунальні підприємства*), колективній (*підприємства у формі виробничих кооперативів, господарських товариств, колективних підприємств*), приватній (*приватні підприємства*);

- установчий документ – зазвичай статут, якщо інше не встановлено законом (так, для підприємств, що діють у формі повного чи командитного товариства, установчим документом буде засновницький договір – ч. 1 ст. ГК 82);

- функціонування на базі відокремленого майна, що знаходить вираз у наявності самостійного балансу та рахунку в банку; це майно може бути закріплено за підприємством **на праві власності** (підприємства у формі господарських товариств і виробничих кооперативів, приватне підприємство, якщо засновник (власник майна) сам (без найманого керівника) управляє цим підприємством), **праві господарського відання** (державні підприємства, комунальні підприємства, приватні підприємства з найманим керівником, а також підприємства громадських, релігійних, кооперативних організацій, якщо засновник застосував цей правовий титул при закріпленні за підприємством виділеного йому майна), **праві оперативного управління** (казенні підприємства, а також інші унітарні – зазвичай некомерційні – підприємства, якщо власник для закріплення за останніми майна обирає цей правовий титул), **праві користування** (може застосовуватися як додатковий правовий титул до одного з вищеназваних, як це має місце, наприклад, в орендному підприємстві);

- наявність господарської правосуб'єктності, в тому числі статусу юридичної особи з одночасною заборонаю мати у своєму складі інших юридичних осіб; підприємство може складатися з виробничих структурних підрозділів (виробництв, цехів, відділень, дільниць, бригад, бюро, лабораторій тощо), функціональних структурних підрозділів апарату управління (управлінь, відділів, бюро, служб тощо), а також мати філії, представництва, інші відокремлені підрозділи;

- індивідуалізація підприємства як самостійного суб'єкта господарювання забезпечується наявністю у нього власного найменування (фірмової назви), що відображається в його вихідних документах, печатці; як платник податку підприємство повинно мати ідентифікаційний код;

- порядок управління підприємством залежить від типу підприємства – **унітарного** (управління здійснюється одноособовим керівником, що призначається власником майна підприємства) чи **корпоративного типу** (управління здійснюється за допомогою створених учасниками органів: збори учасників, виконавчий та контрольний органи);

- ступінь самостійності підприємства (обсяг його прав та обов'язків) залежить від правового режиму майна підприємства:

а) підприємства – власники майна мають **максимальний обсяг прав** (затверджують свій статут, вирішують усі питання стратегічного плану – щодо реорганізації і ліквідації підприємства, зміни напрямків діяльності, використання майна (у т. ч. розподіл прибутку тощо) **та мінімум обов'язків** (сплата податків та інших обов'язкових платежів,

ведення бухгалтерського обліку та подання статистичної звітності, внесення змін до відомостей державної реєстрації у разі наявності підстав для цього; дотримання вимог екологічного, трудового, містобудівного та іншого законодавства; виконання умов укладених договорів та дотримання прав і законних інтересів інших осіб);

б) щодо підприємств – не власників (правовий титул майна такого підприємства – або право повного господарського відання, або право оперативного управління) стратегічні питання створення та діяльності таких підприємств вирішуються власниками їхнього майна (їх представниками), які затверджують статут підприємства, призначають його керівника, визначають правовий титул майна та межі майнової самостійності підприємства, в т. ч. порядок використання його прибутку, вирішують питання реорганізації та ліквідації підприємства тощо. Частина питань погоджується з власником майна (*створення філій, представництв підприємства, випуск облігацій підприємства тощо*). Лише деякі питання вирішуються підприємством самостійно (*формування виробничої програми, прийняття (неприйняття) державного замовлення, встановлення господарських зв'язків, наймання та звільнення працівників, організація виробничого процесу і т. ін.*).

Види та організаційно–правові форми підприємств

Підприємства можуть бути різних видів та організаційно–правових форм. Відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України, підприємства класифікуються за різними ознаками.

1. Залежно від форм власності в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- *приватне підприємство*, що діє на основі приватної форми власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- *підприємство, що діє на основі колективної форми власності* (підприємство колективної форми власності);
- *комунальне підприємство*, що діє на основі комунальної форми власності територіальної громади;
- *державне підприємство*, що діє на основі державної власності;
- *підприємства засноване на змішаній формі власності* (на базі об'єднання майна різних форм власності).

2. За критерієм наявності в статутному фонді підприємства іноземної інвестиції та розміру останньої ч. 2 ст. 63 розрізняє:

- *підприємства з іноземними інвестиціями* (в статутному фонді такого підприємства іноземна інвестиція має становити не менш як 10 відсотків);
- *іноземні підприємства* (в статутному фонді підприємства іноземна інвестиція становить 100 відсотків).

3. Залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік підприємства, відповідно до ч. 7 ст. 63, можуть бути віднесені до малих, середніх або великих підприємств:

- малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні;

- великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує тисячу осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму, еквівалентну 5 млн. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні;

- усі інші підприємства вважаються середніми (середньооблікова чисельність працюючих за звітний рік від 50 до 1000 осіб; обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік у межах гривневого еквівалента суми від 500 тис. євро до 5 млн. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні).

Залежно від способу утворення (заснування), формування статутного фонду та порядку управління підприємством розрізняють унітарні підприємства та корпоративні підприємства (частини 3– 5 ст. 63 Господарського кодексу України):

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є державні та комунальні підприємства, а також підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, (у тому числі через органи, що ними створюються), участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Підприємства, що використовують закріплене за ними майно на праві господарського відання чи оперативного використання є залежними від власника майна (засновника) підприємства. Проте і підприємства–власники,

попри наявність у них майна на праві власності, можуть опинитися в організаційній та/або економічній залежності від іншого суб'єкта. Зазначена обставина зумовила ще одну класифікацію підприємств, що закріплена в ст. 126 ГК України: за критерієм залежності від іншого суб'єкта господарювання або можливості впливу на інше підприємство розрізняють асоційовані підприємства двох видів:

- залежне підприємство (контрольним пакетом акцій або відповідною часткою в майні чи голосів на загальних зборах якого володіє інший суб'єкт господарювання);

- контролююче підприємство (підприємство, яке здійснює вирішальний вплив на інше підприємство через володіння контрольним пакетом акцій чи відповідною часткою в майні залежного підприємства, або на підставі володіння більшістю голосів на загальних зборах чи в інших органах управління залежного підприємства).

Підприємства державної форми власності (державні комерційні та казенні підприємства)

Підприємства державної форми власності були основним суб'єктом господарювання за планово–розподільчої економіки, і в ринкових умовах господарювання (з притаманною ринковим відносинам конкуренцією) їх частка серед суб'єктів господарювання залишається досить значною, незважаючи на приватизаційні процеси. Це пов'язано з необхідністю збереження в державній власності об'єктів загальнодержавного значення, які забезпечують:

- виконання державою своїх функцій, обороноздатність та економічну самостійність Української держави (*підприємства з лісовиведення, лісорозведення та охорони лісу, сортовипробувальні скандії, підприємства, що забезпечують випуск та зберігання грошових знаків та цінних паперів та ін.*);
- соціальний розвиток, збереження та підвищення культурного, наукового потенціалу, духовних цінностей (*об'єкти Національного космічного агентства при Кабінеті Міністрів України; архіви; майнові комплекси установ Національної академії наук України та ін.*);
- життєдіяльність держави в цілому (*підприємства авіаційної промисловості; підприємства залізничного транспорту; метрополітен; хлібоприймальні та хлібозаготівельні підприємства, що забезпечують розміщення та зберігання мобілізаційних запасів, та ін.*);
- контроль за діяльністю яких з боку держави гарантує захист громадян від наслідків впливу неконтрольованого виготовлення, використання або реалізації небезпечної продукції, послуг або небезпечних виробництв (*підприємства з виготовлення усіх видів зброї, яка є на озброєнні Збройних сил України, Служби*

безпеки України; підприємства з випуску наркотичних, біологічних, бактеріологічних, психотропних, сильнодіючих хімічних та отруйних засобів (крім аптек), підприємства, що забезпечують діяльність у сфері обігу зброї та радіоактивних речовин, та ін.).

Види діяльності, що є державною монополією та, відповідно, можуть здійснюватися лише підприємствами державної форми власності, визначаються ст. 4 Законом України від 01.06.2000 р. «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», а перелік підприємств, майно яких має державне значення і не підлягає приватизації, міститься у ч. 2 ст. 5 Закону України від 04.03.1992 р. (в ред. Закону від 19.02.1997 р.) «Про приватизацію державного майна» та Законі України від 07.07.1999 р. «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації».

Підприємства державної форми власності можуть бути як унітарного, так і корпоративного типу. До перших (унітарного типу) належать державне комерційне підприємство і казенне підприємство, до других (корпоративного типу) – державне (національне) акціонерне товариство (корпоратизоване підприємство).

Державне унітарне підприємство – це таке підприємство унітарного типу, яке діє на базі відокремленої частини державної власності без поділу її на частки, створюється в розпорядчому порядку компетентним органом держави і входить до сфери управління зазначеного органу. Ознаки державного унітарного підприємства закріплені в ст. 73 ГКУ.

Державні унітарні підприємства залежно від комплексу ознак (*виду господарської діяльності – комерційна чи некомерційна, правового титулу майна – право господарського відання чи право оперативного управління, можливості чи неможливості бути суб'єктом банкрутства, порядку створення та ін.*) поділяються на державні комерційні підприємства і казенні підприємства (ч. 8 ст. 73 ГКУ).

Основні ознаки державного комерційного підприємства містяться в ст. 74 Господарського кодексу України:

- наявність статусу суб'єкта підприємницької діяльності, що діє на основі статуту на принципах підприємництва, зазначених у статті 44 Господарського кодексу;

- основний правовий титул майна – право господарського відання, відповідно до якого державне комерційне підприємство володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним уповноваженим органом з обмеженням правомочності щодо розпорядження майна, зокрема: заборонено передавати на безоплатній основі майно будь-якій особі; відчужувати, віддавати в заставу майнові об'єкти, що належать до основних фондів; здавати в оренду цілісні майнові комплекси структурних одиниць та підрозділів державне комерційне підприємство має право лише за попередньою згодою органу, до сфери управління якого

воно входить (галузеве міністерство/відомство, державне господарське об'єднання), і, як правило, на конкурентних засадах;

- обов'язковість формування засновником, функції якого виконує уповноважений орган держави (*галузеве міністерство/відомство чи державне господарське об'єднання*), статутного фонду з дотриманням вимог закону щодо його мінімального розміру до реєстрації цього підприємства як суб'єкта господарювання;

- обов'язковість формування з дотриманням встановлених законом нормативів і порядку спеціальних (цільових) фондів: амортизаційного, резервного, фонду розвитку виробництва, фонду споживання (оплати праці), інших фондів, передбачених статутом підприємства;

- необхідність підтримання майново-фінансового стану державного комерційного підприємства не нижче встановленого мінімального розміру статутного фонду;

- наявність обов'язку приймати та виконувати доведені до підприємства в установленому законодавством порядку державні замовлення і державні завдання, а також враховувати їх при формуванні виробничої програми, визначенні перспектив свого економічного і соціального розвитку та виборі контрагентів;

- обов'язок самостійної відповідальності за наслідки своєї діяльності усім належним на праві господарського відання майном (в т. ч. у разі визнання банкрутом);

- відсутність у держави та уповноваженого органу обов'язку субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями державного комерційного підприємства, крім передбачених законом випадків (*зокрема, ч. 6 ст. 73 Господарського кодексу передбачається, що збитки, завдані державному комерційному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, які було визнано судом неконституційними або недійсними, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду*);

- можливість перетворення у передбачених законом випадках і порядку в корпоратизоване підприємство (державне/національне акціонерне товариство) чи казенне підприємство.

Казенне підприємство – це таке державне унітарне підприємство, яке діє на базі відокремленої частини державної власності, що не підлягає приватизації, без поділу її на частини, створюється за рішенням Кабінету Міністрів України і входить до сфери управління органу, уповноваженого управляти відповідним державним майном.

Основними рисами казенного підприємства є такі:

- господарська організація унітарного типу;
- створюється за рішенням Кабінету Міністрів України;
- здійснення некомерційної господарської діяльності (як основної у поєднанні з комерційною чи без такого поєднання);

- функції власника майна (органу, уповноваженого управляти державним майном) щодо казенного підприємства виконує галузеве міністерство (відомство): затверджує статут казенного підприємства, призначає його керівника, здійснює контроль за додержанням положень статуту та ефективністю використання закріпленого за казенним підприємством державного майна; здійснює планування та фінансовий контроль за господарською діяльністю казенного підприємства; затверджує фінансовий план та план розвитку казенного підприємства; укладає з ним державні контракти на поставку продукції (виконання робіт, надання послуг) для державних потреб; визначає порядок використання чистого прибутку казенного підприємства шляхом встановлення обов'язкових нормативів розподілу такого прибутку; затверджує умови та фонд оплати праці з урахуванням умов, передбачених галузевою угодою;

- діє на підставі статуту, що розробляється відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів України Типового статуту казенного підприємства, і має включати, крім загальних, положення про обов'язкову звітність казенного підприємства за встановленою Кабінетом Міністрів формою, а також відповідальність керівника підприємства за результати його господарської діяльності;

- належить до підприємств–невласників. Воно функціонує на базі державного майна, що закріплюється за казенним підприємством на праві оперативного управління, яке передбачає.

Державні підприємства можуть бути корпоративного типу. Це стосується так званих корпоратизованих підприємств або державних (національних) акціонерних товариств, легалізація яких пов'язана із прийняттям Президентом України Указу від 15.06.1993 р. «Про корпоратизацію підприємств».

Підприємства комунальної форми власності

Значною мірою подібними (за своїм правовим становищем) до державних підприємств є комунальні підприємства, оскільки перші і другі функціонують на базі публічних (державної та комунальної) форм власності.

Комунальне унітарне підприємство – це таке унітарне підприємство, яке діє на базі відокремленої частини комунальної власності, без поділу її на частини, створюється за рішенням органу місцевого самоврядування в розпорядчому порядку і входить до сфери управління органу, уповноваженого управляти відповідним комунальним майном.

Характерними рисами комунальних підприємств є такі:

- господарська організація унітарного типу;
- створюється за рішенням органу місцевого самоврядування (уповноваженим ним органом) у розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності;

- функції власника майна щодо комунального підприємства виконує уповноважений орган, тобто орган, до сфери управління якого входить

комунальне унітарне підприємство (виконком відповідної ради народних депутатів, управління/департамент виконкому);

- функціонує на базі майна, що перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (*комунальне комерційне підприємство*) або на праві оперативного управління (*комунальне некомерційне підприємство*);

- статутний фонд комунального унітарного підприємства має бути сформоване до його реєстрації як суб'єкта господарювання уповноваженим органом;

- мінімальний розмір статутного фонду комунального унітарного підприємства встановлюється відповідною місцевою радою;

- найменування комунального унітарного підприємства повинно містити слова «комунальне підприємство» та вказівку на орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого входить дане підприємство;

- відсутність у підприємства субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями органу місцевого самоврядування та уповноваженого органу;

- управління підприємством очолює керівник підприємства, який призначається органом, до сфери управління якого входить підприємство, і є підзвітним цьому органу;

- збитки, завдані комунальному унітарному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду;

- поділ комунальних унітарних підприємств (як і державних унітарних підприємств) на комерційні та некомерційні, що обумовлює можливість застосування до цих видів підприємств положень Господарського кодексу щодо державних комерційних підприємств та казенних підприємств.

Підприємства колективної форми власності. Виробничі кооперативи

Господарський кодекс України (ст. 93) за ознакою форми власності, на базі якої функціонують підприємства, виділяє такий їх різновид, як підприємства колективної форми власності. До них належать:

- виробничий кооператив;

- колективне підприємство (в т. ч. колективне сільськогосподарське підприємство);

- унітарне дочірнє підприємство, створене виробничим кооперативом чи колективним підприємством;

- унітарні підприємства, що створюються суб'єктами права колективної власності (споживчим товариством, релігійною організацією, громадською організацією та ін.).

До категорії підприємств колективної форми власності також належать:

- підприємства споживчої кооперації (ст. 111 ГК);

- підприємства об'єднань громадян, релігійних організацій (ст. 112);

- підприємства у формі господарських товариств (крім державних та комунальних);
- дочірні підприємства виробничих кооперативів та господарських товариств;
- виробничі кооперативи.

Підприємства колективної власності можуть бути унітарними та корпоративними (у формі виробничого кооперативу або господарського товариства).

Підприємством корпоративного типу, що функціонує на базі колективної форми власності, є виробничий кооператив.

Виробничий кооператив – це господарська організація корпоративного типу, яка створюється на добровільних засадах громадянами для спільного здійснення господарської (виробничої) діяльності з метою отримання доходу і діє на підставі статуту, на засадах членства, обов’язкової трудової участі в його діяльності, самоуправління та самофінансування.

Основні риси виробничого кооперативу такі:

- господарська організація корпоративного типу;
- мета діяльності – отримання доходу та забезпечення зайнятості населення;
- створення на добровільних засадах;
- безпосереднє здійснення господарської діяльності (виробництво продукції/товарів, виконання робіт, надання послуг);
- наявність статусу юридичної особи;
- наявність статуту як обов’язкового установчого документа.
- корпоративний устрій: мінімальна кількість засновників (членів) – 3 – як правило, фізичні особи, які досягають 16-річного віку, а також наявність основного капіталу, поділеного на паї;
- здійснення виробничо-господарської діяльності на засадах самофінансування;
- наявність власного майна;
- відсутність законодавчих вимог до мінімального розміру основного капіталу виробничого кооперативу;
- обов’язкова наявність таких фондів: пайового фонду; неподільного фонду; резервного фонду; спеціального фонду;
- загальна частка члена кооперативу у майні кооперативу визначається як сума його паїв у фондах кооперативу;
- припинення членства в кооперативі відбувається у разі: добровільного виходу з нього; припинення трудової участі у виробничому кооперативі; несплати внесків у порядку, визначеному статутом виробничого кооперативу; смерті члена кооперативу; припинення діяльності виробничого кооперативу;
- порядок ліквідації виробничого кооперативу.

Приватні підприємства

Різновидом підприємств за ознакою форми власності, на базі якої функціонує підприємство, є **приватні підприємства**. Особливості правового становища таких підприємств регламентується законодавством лише схематично.

Так, відповідно до ст. 113 Господарський кодекс приватним підприємством є підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи (дочірнє підприємство іншого приватного підприємства). Отже, основною особливістю такого підприємства є лише форма власності, на базі якої воно функціонує.

Приватні підприємства можуть бути двох типів – унітарного та корпоративного. За підприємством унітарного типу майно може закріплюватися на будь-якому з основних правових титулів – праві власності, праві господарського відання, праві оперативного управління.

Приватне підприємство корпоративного типу має ту особливість, що майно за ним закріплюється на праві спільної часткової приватної власності.

Різновидом приватного підприємства є фермерське господарство.

4. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ І УМОВИ ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ПОРЯДОК ЇХ РЕОРГАНІЗАЦІЇ І ЛІКВІДАЦІЇ

Основні засади припинення діяльності суб'єктів господарювання визначаються Господарським кодексом України (статті 59–61), а спеціальні законами, що визначають особливості правового статусу суб'єктів господарювання зі спеціальним (виключним) видом діяльності.

Основні засади, закріплені в ГКУ, передбачають:

– форми припинення (реорганізація шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення чи ліквідація);

– підстави припинення діяльності, відповідно до яких розрізняють:

добровільне припинення – ліквідацію чи реорганізацію (за рішенням власника чи уповноваженого ним органу або вищого органу управління суб'єкта господарювання, яким зазвичай є загальні збори учасників (акціонерів, членів кооперативу), у зв'язку із закінченням строку, на який створювався суб'єкт господарювання, чи у разі досягнення мсти, заради якої його було створено та

примусове припинення (за рішенням антимонопольних органів чи суду у передбачених законом випадках, в т. ч. у разі визнання суб'єкта господарювання в установленому порядку банкрутом, крім випадків,

передбачених законом: у разі скасування його державної реєстрації у передбачених законом випадках);

– принцип публічності прийняття рішення про припинення діяльності суб'єкта господарювання (оголошення про реорганізацію чи ліквідацію господарської організації або припинення діяльності індивідуального підприємця підлягає опублікуванню реєструючим органом у спеціальному додатку до газети «Урядовий кур'єр» та/або в офіційному друкованому виданні органу державної влади або органу місцевого самоврядування за місцезнаходженням суб'єкта господарювання протягом десяти днів з дня припинення діяльності суб'єкта господарювання – ч. 8 ст. 59 ГК);

– форми захисту інтересів кредиторів (щодо реорганізації – визначення правонаступників суб'єкта господарювання, який припиняє свою діяльність в результаті реорганізації; щодо ліквідації – встановлення порядку ліквідації та задоволення вимог кредиторів (задоволення претензій кредиторів з майна суб'єкта господарювання, що ліквідується; повернення майна, що залишилося після задоволення претензій кредиторів, його власникові (учасникам суб'єкта господарювання, що ліквідується). Стаття 112 Цивільного кодексу більш ґрунтовно регулює питання задоволення вимог кредиторів, встановлюючи черговість (чотири черги). Спеціальні порядки черговості встановлюються законами: «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (ст. 31); «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» (частини 2–4 ст. 21).

Питання припинення діяльності суб'єктів господарювання, крім статей 59–61 ГКУ, регулюються ЦКУ (стосовно юридичних осіб – статті 104–112), а також низкою законів: «Про банки і банківську діяльність» (статті 26, 28, 87–98); «Про цінні папери і фондову біржу» (ст. 36); «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» (статті 20–21); «Про страхування» (ст. 43); «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (статті 22–34) та ін.

Припинення суб'єкта підприємницької діяльності є таким же закономірним та органічним процесом, як і створення.

Поняття припинення діяльності суб'єкта господарювання відсутнє в законодавстві України. Проте в доктринальному розумінні припиненням вважаються юридичні умови, за яких суб'єкти господарювання втрачають право провадити господарську діяльність та, відповідно, втрачають підприємницьку правосуб'єктність з моменту внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру суб'єктів підприємницької діяльності.

Відповідно до ГК України ЦК України припинення суб'єкта господарювання здійснюється в результаті **реорганізації**, передання всього

свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або шляхом ліквідації.

Таким чином, під реорганізацією розуміють припинення юридичної особи з переходом всіх прав та обов'язків до правонаступника в порядку загального правонаступництва. Під правонаступником розуміють юридичну особу (юридичних осіб), до якої (яких) переходять усі права та обов'язки реорганізованої юридичної особи.

Під ліквідацією розуміють такий спосіб припинення суб'єкта господарювання, при якому на майбутнє неможлива будь-яка діяльність та його існування і який пов'язаний з ліквідацією його справ і майна, відсутністю правонаступника.

ГК України (ст. 59) визначає, що скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання є підставою для вилучення його з державного реєстру шляхом внесення до державного реєстру запису про припинення діяльності суб'єкта господарювання. Саме після внесення зазначеного запису суб'єкт господарювання вважається ліквідованим та таким, що припинив свою господарську діяльність. Зазначений запис вноситься лише після затвердження ліквідаційного балансу власником суб'єкта господарювання або ж органом, який призначив ліквідаційну комісію.

Злиття має місце тоді, коли дві або декілька юридичних осіб припиняють своє існування, а всі майнові права й обов'язки кожного з них стають правами й обов'язками нового (єдиного) суб'єкта, який виник на майновій базі утворених внаслідок злиття суб'єктів. Організаційно-правова форма новоутвореного суб'єкта може відрізнитися від колишніх форм суб'єктів господарювання, які злилися.

Приєднання характеризується тим, що одне підприємство приєднується до іншого із втратою юридичної самостійності і стає частиною іншого підприємства, до якого переходять права та обов'язки реорганізованої юридичної особи. Тобто основною відмінністю від злиття є те, що всі майнові права й обов'язки стають правами й обов'язками не нового суб'єкта господарювання, а того, який раніше вже існував і продовжує функціонувати в колишній організаційно-правовій формі як правонаступник суб'єктів, утворених внаслідок приєднання.

Щодо законодавчого врегулювання порядку проведення злиття і приєднання, то лише для акціонерних товариств діє Положення про порядок реєстрації випуску акцій під час реорганізації товариств, затв. рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 30 грудня 1998 р. № 221, яким визначено порядок їх злиття та поділу.

При **поділі** припиняється один суб'єкт господарювання та на його майновій базі утворюються два чи кілька нових суб'єктів з передачею кожному з них за розподільчим актом (балансом) у відповідних частинах усіх майнових прав і обов'язків суб'єкта, що реорганізується. Незважаючи на те, що в нормі, яка коментується, буквально йдеться про перехід прав і

обов'язків поділеного суб'єкта до нових суб'єктів господарювання лише «у відповідних частинах», не слід думати, що тут передбачається обмежене, а не універсальне правонаступництво. Діє загальний принцип реорганізації: кожний новоутворений в результаті поділу суб'єкт господарювання несе відповідальність за виконання зобов'язань, що перейшли до нього, у повному обсязі, а не в межах тієї частини активів, які перейшли до нього разом з частиною зобов'язань. Обсяг прав та обов'язків кожного з новоутворених в результаті поділу суб'єктів господарювання фіксується в розподільчому акті (балансі).

Чинні в Україні законодавчі акти не регламентують послідовність дій при поділі суб'єктів господарювання.

При **виділенні** юридична особа виділяється зі складу іншої; при цьому продовжує існувати і той суб'єкт, зі складу якого відбулося виділення новоствореної юридичної особи. До новоствореного суб'єкта (суб'єктів) переходять права та обов'язки відповідно до розподільчого балансу. Відповідно до ст. 32 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», виділення вважається завершеним з дати державної реєстрації юридичних осіб, утворених в результаті виділу.

Перетворення – це припинення суб'єкта господарювання, який у подальшому існує в іншій організаційній формі, має інші цілі діяльності, структуру та приймає всі майнові активи та пасиви свого попередника.

Чинним законодавством встановлені певні обмеження щодо перетворення юридичних осіб. Відповідно до ст. 150 ЦК України товариство з обмеженою відповідальністю може бути перетворене в акціонерне товариство чи виробничий кооператив.

Стаття 10 Закону України від 16 вересня 1997 р. № 531/97–ВР «Про благодійництво та благодійні організації» встановлює, що благодійна організація не може бути реорганізована в юридичну особу, метою діяльності якої є одержання прибутку.

Моментом переходу прав та обов'язків до суб'єктів господарювання правонаступників у результаті реорганізації вважається дата підписання передаточного чи розподільчого балансу, якщо інше не визначено законом або рішенням про реорганізацію.

Ліквідацією визнається припинення юридичної особи без правонаступництва інших юридичних чи фізичних осіб. Загальні положення щодо ліквідації юридичних осіб закріплені в ЦК та ГК України. Відповідно до ст. 104 ЦК та ст. 59 ГК України ліквідація є однією із форм припинення діяльності суб'єкта господарювання. Особливий порядок ліквідаційної процедури передбачено законодавцем при провадженні справ про банкрутство – відповідно до положень Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343–ХП «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

ТЕМА 3. ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ. ГОСПОДАРСЬКІ ТОВАРИСТВА, ЇХ ВИДИ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС

План

1. Поняття господарських об'єднань, їх правове регулювання. Види господарських об'єднань.
2. Господарські товариства: поняття, види, їх юридичний статус, порядок реєстрації. Поняття та правовий статус акціонерних товариств, порядок їх створення, майнові і немайнові права. Управління Акціонерним товариством, правовий режим акцій та дивідендів.
3. Поняття, порядок створення повного та командитного товариств.

1. ПОНЯТТЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ, ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ. ВИДИ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Згідно зі ст. 119 ГК України залежно від порядку заснування можуть утворюватися об'єднання підприємств таких видів:

господарські об'єднання або державні чи комунальні господарські об'єднання.

Господарським об'єднанням визнається об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність. Вони діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками.

Згідно зі ст. 122 ГК України господарські об'єднання мають вищі органи управління (загальні збори учасників) та утворюють виконавчі органи, передбачені статутом господарського об'єднання.

До компетенції вищого органу господарського об'єднання належить:

- затвердження статуту господарського об'єднання та внесення змін до нього;
- вирішення питань про прийняття в господарське об'єднання нових учасників та виключення учасників з його складу;
- утворення виконавчого органу господарського об'єднання відповідно до його статуту чи договору;
- вирішення фінансових та інших питань відповідно до установчих документів господарського об'єднання.

Виконавчий орган господарського об'єднання (колегіальний чи одноособовий) вирішує питання поточної діяльності, які відповідно до

статуту або договору віднесені до його компетенції.

Державне (комунальне) господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування. Воно діє на основі рішення про його утворення та статуту, який затверджується органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання.

Управління державним (комунальним) господарським об'єднанням здійснюють правління об'єднання і генеральний директор об'єднання, який призначається на посаду та звільняється з посади органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання. Склад правління визначається статутом об'єднання. Порядок управління державним (комунальним) господарським об'єднанням визначається статутом об'єднання відповідно до закону.

Як господарські об'єднання, так і державні (комунальні) господарські об'єднання існують в певних організаційно–правових формах.

Так, господарські об'єднання утворюються як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом.

Державні і комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання – комбінат, трест тощо (ч. 6 ст. 120 ГК України).

Особливим видом об'єднання підприємств є промислово–фінансова група. Її статус, порядок створення і функціонування визначається ст. 125 ГК України, Законом України від 21 листопада 1995 р. № 437/95–ВР «Про промислово–фінансові групи в Україні», а також Положенням про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово–фінансових груп, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 781. Відповідно до цих нормативних актів промислово–фінансовою групою є об'єднання, яке створюється за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міжнародними договорами України, а також з метою виробництва кінцевої продукції.

До складу промислово–фінансової групи входить головне підприємство та учасники. Головним є підприємство, створене відповідно до законодавства України, яке виготовляє кінцеву продукцію промислово–фінансової групи, здійснює її збут, сплачує податки в Україні. Головним підприємством не може бути торгівельне підприємство, транспортне підприємство, підприємство сфери громадського харчування, побутового

обслуговування, матеріально–технічного постачання, банк, фінансово–кредитна установа. Учасником промислово–фінансової групи є підприємство, банк або інша наукова чи проектна установа, організація, створена згідно із законодавством України, іноземна юридична особа, що виробляє проміжну продукцію промислово–фінансової групи або надає банківські та інші послуги учасникам і головному підприємству і має на меті отримання прибутку.

На відміну від об'єднань підприємств, про які йшлося вище, промислово–фінансова група не є юридичною особою і не підлягає державній реєстрації як суб'єкт господарювання. Головне підприємство і його учасники за правилами гл. 77 ЦК України укладають Генеральну угоду про сумісну діяльність для виробництва кінцевої продукції. При цьому право діяти від імені промислово–фінансової групи має виключно головне підприємство.

2. ГОСПОДАРСЬКІ ТОВАРИСТВА: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ЇХ ЮРИДИЧНИЙ СТАТУС, ПОРЯДОК РЕЄСТРАЦІЇ. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ, ПОРЯДОК ЇХ СТВОРЕННЯ, МАЙНОВІ І НЕМАЙНОВІ ПРАВА. УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ, ПРАВОВИЙ РЕЖИМ АКЦІЙ ТА ДИВІДЕНДІВ

Господарські товариства – це господарські організації, які створюються фізичними та/або юридичними особами на договірних засадах шляхом об'єднання майна та підприємницької діяльності з метою отримання прибутку (як загальне правило).

Правове становище господарських товариств регулюється ГКУ (статті 79–92), ЦКУ (статті 113–162), ЗУ від 19.09.1991 р. «Про господарські товариства», ЗУ від 17.09.2008 р. «Про акціонерні товариства».

Характерні риси (статті 79–92 ГК України; статті 113–118 ЦК України; статті 1–23 Закону «Про господарські товариства»):

- господарські організації корпоративного типу (як правило, наявність двох і більше засновників – фізичних та/або юридичних осіб, а також подільність майна на частки та корпоративна форма управління справами);
- універсальність цієї організаційно–правової форми: можливість її застосування для підприємств, інших господарських організацій низової ланки економіки, що мають на меті отримання прибутку (банків, страхових компаній, інвестиційних фондів, неприбуткових господарських організацій (фондові біржі тощо), господарських об'єднань (холдингові компанії з мережею дочірніх підприємств);
- наявність статусу юридичної особи;
- основний правовий титул майна товариства – право власності, джерелами формування якого є: вклади засновників та учасників товариства; вироблена продукція; отримані доходи; майно, набуте на

підставі договорів та інших правочинів, не заборонених законом;

- корпоративний характер управління – учасниками товариства (в персональних товариствах) або системою органів (об'єднання капіталів);
- подільність майна товариства на частки, розмір яких визначається установчими документами товариства;
- можливість для засновників (залежно від їх інтересів щодо порядку управління товариством, можливості залучення коштів інших осіб до формування майна товариства, ступеня закритості товариства, виду діяльності та ін.) вибору форми товариства з 5, що передбачені законом: акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство;
- наявність в учасників господарських товариств корпоративних прав: право участі в розподілі прибутку товариства, право участі в його управлінні, право участі в розподілі майна товариства у разі його ліквідації.

Класифікація господарських товариств

Господарські товариства можуть бути різних видів та форм. Поділ господарських товариств на види здійснюється за певними ознаками, а на форми – за сукупністю ознак. Класифікація господарських товариств має практичне значення: законодавство передбачає застосування різних принципів правового регулювання щодо певних видів господарських товариств, насамперед, щодо товариств, які належать до об'єднань капіталів та персональних товариств. Подібний поділ господарських товариств, широко відомий в комерційному праві (як зарубіжному, так і вітчизняному – дореволюційному, періоду непу, сучасному), здійснюється за ознакою домінування в них майнових чи персональних елементів.

Персональними товариствами або об'єднаннями осіб є такі господарські товариства, в яких домінують особисті елементи. Для таких товариств (а до них належать повне товариство і командитне товариство) притаманні специфічні риси:

- наявність одного установчого документа – засновницького договору;
- обов'язковість не лише майнової, а й персональної участі в товаристві для всіх (повне товариство) або для частини його учасників (командитне товариство);
- створення товариства з метою спільного здійснення його учасниками підприємницької діяльності, у зв'язку з чим традиційною (зафіксованою в законодавстві країн ринкової та більшості країн перехідної економіки) вимогою до учасників повного товариства та повних учасників (повних товаришів) командитного товариства є наявність у них статусу зареєстрованого суб'єкта підприємництва (в Законі «Про господарські товариства» та новому Цивільному кодексі така вимога відсутня, але передбачена ч. 7 ст. 80 Господарського кодексу України);
- наявність у всіх (повне товариство) або у частини учасників

(командитне товариство) повної субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями товариства;

- відсутність законодавчих вимог до мінімального розміру статутного фонду товариства та порядку його формування (це має визначатися засновницьким договором);

- управління справами здійснюється безпосередньо самими учасниками товариства, що несуть повну субсидіарну відповідальність за його зобов'язаннями;

- порядок управління справами товариства визначають самі учасники, закріплюючи його в засновницькому договорі;

- заборона для таких учасників конкурувати з товариством;

- складність виходу з товариства (заборона або обмеження можливості відступлення учасником своєї частки третім особам, необхідність повідомлення про вихід за певний термін і в передбачених випадках).

До *об'єднань капіталів* належать господарські товариства, в яких домінуючими є майнові елементи (акціонерне товариство, товариство з обмеженою і товариство з додатковою відповідальністю). Попри наявність значних відмінностей між цими товариствами, вони мають спільні ознаки, що є характерними саме для цієї великої групи господарських товариств:

- обмеження ризику учасників товариства за результати діяльності товариства розміром сплачених вкладів (акцій) та відсутність у них (АТ, ТОВ) чи обмеженість субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями товариства (ТДВ), що викликає застосування спеціальних механізмів захисту інтересів кредиторів товариства;
- законодавчі вимоги до мінімального розміру статутного фонду (капіталу), резервного фонду, порядку їх формування та необхідності підтримання не нижче певного розміру (подібні вимоги встановлюються з метою захисту інтересів кредиторів товариства);
- основний установчий документ – статут;
- участь учасників в управлінні справами та розподілі прибутку товариства залежить, як правило, від розміру їх часток у статутному фонді товариства;
- управління товариством здійснюється за допомогою його органів (вищий – загальні збори учасників; виконавчий орган, що може формуватися не лише з учасників товариства, а й з найманих працівників; контрольний орган чи органи), порядок формування та вимоги до яких встановлюються законодавством;
- обов'язковість майнової та необов'язковість персональної участі (за деякими винятками) в товаристві для його учасників;
- можливість виходу учасника з товариства в будь-який момент за його бажанням з дотриманням встановленої законом та статутом товариства процедури;

- можливість створення таких товариств однією особою та функціонування у складі однієї особи (ч. 2 ст. 114, ч. 1 ст. 140, ч. 1 ст. 151, ч. 4 ст. 153 Цивільного кодексу України; ч. 1 ст. 79 Господарського кодексу України; щодо створення ВАТ у процесі приватизації шляхом перетворення державних унітарних підприємств – ч. 3 ст. 7 Закону України «Про приватизацію державного майна», щодо державних акціонерних товариств – Указ Президента України від 15.06.1993 р. «Про корпоратизацію підприємств»);
- можливість здійснення контролю над товариством з боку одного учасника, який володіє контрольним пакетом акцій (відповідною часткою в статутному фонді товариства).

Форми господарських товариств

Становлення інституту господарських товариств і поява їх різних модифікацій відбувалася протягом багатьох століть.

Історична першість належить персональним (повному та командитному) товариствам, прообрази яких були відомі древнім асирійцям, фінікійцям, грекам і в Стародавньому Римі. На рубежі XVI–XVII ст. з ініціативи підприємців майже одночасно в Голландії та Англії виникли перші акціонерні товариства з однаковою назвою – Ост–Індські компанії, які започаткували нову форму підприємництва, що згодом набула широкої популярності.

Товариства з обмеженою відповідальністю своєю появою завдячують німецьким юристам, які за дорученням парламенту в кінці XIX ст. розробили три законопроекти про нову форму товариства, яке мало би привабливі для малого бізнесу риси акціонерного товариства (насамперед, відсутність у акціонерів субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями товариства) і повного товариства (забезпечення закритості товариства). Один з цих законопроектів був прийнятий німецьким парламентом і досі є чинним. Закон Німеччини від 20 квітня 1892 р. «Про товариства з обмеженою відповідальністю», завдяки ґрунтовності та оптимальності регулювання відносин, що виникають при створенні, функціонуванні та припиненні таких товариств, є взірцем для законодавців інших країн.

Товариство з додатковою відповідальністю фактично є модифікацією товариства з обмеженою відповідальністю і відрізняється від останнього лише наявністю у його учасників додаткової обмеженою відповідальності за зобов'язаннями товариства.

3. ПОНЯТТЯ, ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ ПОВНОГО ТА КОМАНДИТНОГО ТОВАРИСТВ

Командитним товариством є товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства.

Найменування командитного товариства має містити імена (найменування) всіх повних учасників, слова «командитне товариство» або містити ім'я (найменування) хоча б одного повного учасника з доданням слів «і компанія», а також слова «командитне товариство». Якщо у найменування командитного товариства включене ім'я вкладника, такий вкладник стає повним учасником товариства.

До командитного товариства застосовуються положення про повне товариство, якщо інше не встановлено законодавством.

Командитне товариство створюється і діє на підставі засновницького договору. Засновницький договір підписується усіма повними учасниками.

Засновницький договір командитного товариства крім відомостей, передбачених ст. 88 Цивільного Кодексу України, має містити відомості про: розмір та склад складеного капіталу товариства; розмір та порядок зміни часток кожного з повних учасників у складеному капіталі; сукупний розмір вкладів вкладників.

Особа може бути повним учасником тільки в одному командитному товаристві. Повний учасник командитного товариства не може бути учасником повного товариства. Повний учасник командитного товариства не може бути вкладником цього самого товариства.

Сукупний розмір вкладів вкладників не повинен перевищувати п'ятдесяти відсотків складеного капіталу повного товариства.

На момент державної реєстрації командитного товариства кожний із вкладників повинен зробити вклад у розмірі, встановленому законом.

Управління діяльністю командитного товариства здійснюється повними учасниками у порядку, встановленому законодавством для повного товариства. Вкладники не мають права брати участі в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства. Вкладники командитного товариства можуть діяти від імені товариства тільки за довіреністю. Вкладник командитного товариства зобов'язаний зробити вклад до складеного капіталу. Внесення вкладів посвідчується свідоцтвом про участь у командитному товаристві.

Повним є товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить. Особа може бути учасником тільки одного повного товариства.

Учасник повного товариства не має права без згоди інших учасників вчиняти від свого імені та у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства.

Найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія», а також слова «повне товариство».

Повне товариство створюється і діє на підставі засновницького договору. Засновницький договір підписується всіма його учасниками.

Засновницький договір повного товариства має містити відомості про: найменування юридичної особи, її місцезнаходження, адресу, органи управління товариством, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього, якщо додаткові вимоги щодо змісту статуту не встановлені Цивільним Кодексом України або іншим законом. У засновницькому договорі товариства визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, розмір та склад складеного капіталу товариства; розмір та порядок зміни часток кожного з учасників у складеному капіталі; розмір, склад та строки внесення ними вкладів.

Управління діяльністю повного товариства здійснюється за спільною згодою всіх учасників. Засновницьким договором товариства можуть бути передбачені випадки, коли рішення приймається більшістю голосів учасників.

Кожний учасник повного товариства має один голос, якщо засновницьким договором не передбачений інший порядок визначення кількості голосів. Учасник повного товариства, незалежно від того, чи уповноважений він вести справи товариства, має право ознайомлюватися з усією документацією щодо ведення справ товариства. Відмова від цього права чи його обмеження, зокрема за домовленістю учасників товариства, є нікчемною.

Кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам. У разі спільного ведення учасниками справ товариства для вчинення кожного правочину є необхідною згода всіх учасників товариства. Якщо ведення справ доручено окремим учасникам повного товариства, інші

учасники можуть вчиняти правочини від імені товариства за наявності у них довіреності, виданої учасниками, яким доручено ведення справ товариства.

Прибуток та збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників.

У разі недостатності у повного товариства майна для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі учасники повного товариства солідарно відповідають за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення. Учасник повного товариства відповідає за боргами товариства незалежно від того, виникли ці борги до чи після його вступу в товариство.

Учасник повного товариства, який вибув із товариства, відповідає за зобов'язаннями товариства, що виникли до моменту його вибуття, рівною мірою з учасниками, що залишилися, протягом трьох років з дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, у якому він вибув із товариства.

Учасник повного товариства, який сплатив повністю борги товариства, має право звернутися з регресною вимогою у відповідній частині до інших учасників, які несуть перед ним відповідальність пропорційно своїм часткам у складеному капіталі товариства.

Зміни у складі учасників повного товариства можуть бути у зв'язку з:

- 1) виходом учасника повного товариства з його складу з власної ініціативи;
- 2) виключенням із складу учасників;
- 3) вибуттям із складу учасників з причин, що не залежать від учасника.

Учасник повного товариства, яке було створене на невизначений строк, може у будь-який момент вийти з товариства, заявивши про це не пізніше ніж за три місяці до фактичного виходу із товариства.

Достроковий вихід учасника з повного товариства, що засноване на певний строк, допускається лише з поважних причин.

Учасник повного товариства має право за згодою інших його учасників передати свою частку у складеному капіталі чи її частину іншому учасникові товариства або третій особі.

Учасник повного товариства, який систематично не виконує чи виконує неналежним чином обов'язки, покладені на нього товариством, або який перешкоджає своїми діями (бездіяльністю) досягненню цілей товариства, може бути виключений із товариства у порядку, встановленому засновницьким договором.

Рішення про виключення зі складу учасників повного товариства може бути оскаржене до суду.

ТЕМА 4. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

План

1. Поняття та форми власності в Україні, їх економічний та юридичний зміст. Право власності як юридична категорія, підстави її виникнення та припинення.
2. Правовий режим майна колективних і приватних власників. Правовий режим майна державних підприємств та особливості правового регулювання майна бюджетних організацій. Правова сутність повного господарського відання та оперативного управління.
3. Майно у сфері господарювання. Правовий захист власності господарюючих суб'єктів.

1. ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ, ЇХ ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ. ПРАВО ВЛАСНОСТІ ЯК ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ, ПІДСТАВИ ЇЇ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ

Правом власності, за ст. 316 ЦК України, є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Зміст права власності полягає в тому, що власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном.

Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. Держава не втручається у здійснення власником права власності.

Цивільний кодекс України зазначає, що суб'єктами права приватної власності можуть бути фізичні та юридичні особи, яким може належати будь-яке майно, за винятком окремих видів майна, які відповідно до закону не можуть їм належати. У державній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить державі Україна. У комунальній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить територіальній громаді.

Відносини власності – це суспільні відносини, що виникають у зв'язку і з приводу привласнення матеріальних благ. Сутність відносин власності в сфері економіки полягає в належності наявних засобів

виробництва і продуктів праці, що отримуються від їх експлуатації, певним суб'єктам.

Власність, в економічному розумінні – це економічне панування суб'єкта над об'єктом, що належить йому, використання суб'єктом цих об'єктів своєю владою і у власних інтересах.

Поняття права власності виникає в результаті правового врегулювання економічних відносин власності. Розрізняють право власності в об'єктивному розумінні та право власності в суб'єктивному розумінні.

Право власності в об'єктивному розумінні – це сукупність правових норм, що регулюють економічні відносини власності.

Право власності в суб'єктивному розумінні – це визначена і забезпечена об'єктивним правом сукупність повноважень власника, що забезпечує можливість використовувати належне йому майно своєю владою і у власних інтересах.

Зазначені положення (*щодо повноважень власника майна у сфері господарювання*) віддзеркалені в статтях 134 і 135 ГК України. Відповідно до ч. 1 ст. 134 суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених ГК.

Організаційно–установчі повноваження власник може реалізовувати особисто чи за допомогою уповноваженого ним органу (уповноваженої особи). Цей правовий інститут (уповноваженого органу чи уповноваженої власником особи) застосовується у тих випадках, якщо:

а) власник володіє значним за обсягом масивом майна, щодо якого неспроможний забезпечити всі організаційно–управлінські повноваження;

б) власник не володіє необхідними професійними знаннями та навичками щодо здійснення таких повноважень;

в) склад майна власника різноманітний за своїм складом і призначенням, що вимагає специфіки управління майном різного призначення.

Реалізація зазначених повноважень власника здійснюється у різних правових формах залежно від форм права власності.

2. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА КОЛЕКТИВНИХ І ПРИВАТНИХ ВЛАСНИКІВ. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНА БЮДЖЕТНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ. ПРАВОВА СУТНІСТЬ ПОВНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ВІДАННЯ ТА ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Право колективної власності – це юридично визначене і забезпечене право організації – юридичної особи, створеної на базі об'єднання майна її членів (учасників), використовувати належні їй засоби виробництва на власний розсуд і в інтересах її членів (учасників).

При праві колективної власності суб'єкт, який передав своє майно до такої власності, втрачає на цю річ право власності, отримуючи натомість зобов'язальні (корпоративні) права щодо нового власника – організації корпоративного типу, членом (учасником) якої став цей суб'єкт, а саме:

а) право на отримання грошового чи майнового еквівалента своєї частки в майні нового власника – юридичної особи у разі виходу зі складу її учасників (членів);

б) право участі в розподілі майна юридичної особи у разі її ліквідації;

в) право на отримання частини чистого прибутку (дивідендів) суб'єкта колективної власності;

г) право участі в управлінні справами юридичної особи, що діє на базі колективної власності, якщо інше не передбачено її установчими документами.

Суб'єктом права колективної власності є організація корпоративного типу зі статусом юридичної особи.

Об'єктами права колективної власності можуть бути:

– статутний (складений) капітал юридичної особи – суб'єкта права колективної власності, створений за рахунок вкладів (пайових внесків) її учасників (членів);

– викуплене членами трудового колективу, іншими фізичними та юридичними особами майно державного підприємства шляхом його акціонування;

– кредити банків, отримані суб'єктом права колективної власності;

– виготовлена продукція, отримані доходи та інше майно, набуте суб'єктом права колективної власності на законних підставах (субсидії, дивіденди від цінних паперів тощо).

Однак не може бути об'єктом права колективної власності майно, вилучене з обороту, в т. ч. цілісні майнові комплекси, на базі яких здійснюється діяльність, що є монополією держави (діяльність, пов'язана з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, виготовленням та реалізацією військової зброї та боєприпасів до неї, вибухових речовин, видобування бурштину, охороною найважливіших об'єктів права державної власності).

Як правило, суб'єкт права колективної власності сам використовує належне йому майно своєю владою і в інтересах його учасників (членів). При цьому він може використовувати такі правові форми реалізації права колективної власності:

- право господарського відання при створенні суб'єктом права колективної власності унітарного підприємства–невласника, що має діяти з метою отримання прибутку на засадах самоокупності;
- право оперативного управління щодо створеної суб'єктом права колективної власності юридичної особи, якщо діяльність останньої фінансується засновником;
- оренда, на підставі якої об'єкти права колективної власності передаються в користування іншим особам.

Право приватної власності – це юридично визначене і забезпечене право фізичної особи (громадянина України, особи без громадянства або громадянина іншої держави) використовувати належні їй засоби виробництва на власний розсуд і у власних інтересах.

Суб'єкт права приватної власності – фізична особа (фізичні особи) чи створене ним (ними) приватне підприємство–власник.

Об'єктами права приватної власності може бути майно виробничого призначення, в т. ч. засоби виробництва, виготовлена продукція, транспортні засоби, цінні папери, гроші, за винятком майна, вилученого з обороту, а також цілісних майнових комплексів, на базі яких здійснюється діяльність, що належить до монополії держави.

Суб'єкт права колективної власності зазвичай сам використовує належне йому майно своєю владою і у власних інтересах, однак може застосовувати такі правові форми реалізації права приватної власності, як:

- право господарського відання при створенні унітарного підприємства–невласника з найманим працівником, яке має діяти з метою отримання прибутку на засадах самоокупності;
- право оперативного управління щодо створеної суб'єктом права приватної власності юридичної особи, якщо діяльність останньої фінансується засновником;
- оренда, на підставі якої об'єкти права приватної власності передаються в користування іншим особам.

Правовий режим майна господарюючих суб'єктів регулюють Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, та інші нормативно–правові акти.

Основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління, а також право оперативного використання майна. Господарська діяльність може здійснюватися також на основі інших

речових прав (права володіння, права користування тощо), передбачених Цивільним та Господарським кодексами України.

Суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених чинним законодавством.

Майно, що використовується у господарській діяльності, може перебувати у спільній власності двох або більше власників.

Правовий режим власності та правові форми реалізації права власності у сфері господарювання визначаються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України і іншими законодавчими актами.

3. МАЙНО У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ. ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВЛАСНОСТІ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ

Майном, за Господарським кодексом України, визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Майно підприємства становлять основні фонди та оборотні засоби, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства.

Майно підприємства відповідно до законів України, статуту підприємства та укладених угод належить йому на праві власності, праві господарського відання або праві оперативного управління.

До державного майна у сфері господарювання належать цілісні майнові комплекси державних підприємств або їх структурних підрозділів, нерухоме майно, інше окреме індивідуально визначене майно державних підприємств, акції (частки, паї) держави у майні суб'єктів господарювання різних форм власності, а також майно, закріплене за державними установами і організаціями з метою здійснення необхідної господарської діяльності, та майно, передане в безоплатне користування самоврядним установам і організаціям або в оренду для використання його у господарській діяльності.

Управління об'єктами державної власності відповідно до закону здійснюють Кабінет Міністрів України і, за його уповноваженням,

центральні та місцеві органи виконавчої влади. У випадках, передбачених законом, управління державним майном здійснюють також інші суб'єкти.

Кабінет Міністрів України встановлює перелік державного майна, яке безоплатно передається у власність відповідних територіальних громад (комунальну власність). Передача об'єктів господарського призначення з державної у комунальну власність здійснюється в порядку, встановленому законом.

Не можуть бути об'єктами передачі з державної у комунальну власність підприємства, що здійснюють діяльність, яку дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам і організаціям.

Види майна, що може перебувати виключно у державній власності, відчуження якого недержавним суб'єктам господарювання не допускається, а також додаткові обмеження щодо розпорядження окремими видами майна, яке належить до основних фондів державних підприємств, установ і організацій, визначаються законом.

Джерелами формування майна суб'єктів господарювання є:

- грошові та матеріальні внески засновників;
- доходи, одержані від реалізації продукції, а також від інших видів господарської діяльності;
- доходи від цінних паперів;
- кредити банків та інших кредиторів;
- капітальні вкладення і дотації з бюджетів;
- надходження від роздержавлення і приватизації власності;
- придбання майна іншого підприємства, організації;
- безоплатні або благодійні внески, пожертвування організацій і громадян;
- інші джерела, не заборонені законодавчими актами України.

Суб'єкт господарювання, якщо інше не передбачено чинним законодавством та його статутом, має право продавати і передавати іншим підприємствам, організаціям та установам, обмінювати, здавати в оренду, надавати безоплатно в тимчасове користування або в позику належні йому будинки, споруди, устаткування, транспортні засоби, інвентар, сировину та інші матеріальні цінності, а також списувати їх з балансу.

Підприємству надається право, якщо інше не передбачено чинним законодавством та його статутом, продавати, передавати безоплатно, обмінювати, здавати в оренду громадянам засоби виробництва та інші матеріальні цінності, за винятком тих, які відповідно до законодавчих актів України не можуть бути в їх власності.

ТЕМА 5. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ, ЇХ СТРУКТУРА, ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ТА ВИКОНАННЯ

План

1. Поняття, сутність та функції господарських договорів. Класифікація і система господарських договорів по законодавству України.
2. Структура договору та його істотні умови. Порядок оформлення та укладання договору.
3. Способи забезпечення виконання господарських договорів і їх сутність.

1. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ. КЛАСИФІКАЦІЯ І СИСТЕМА ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ ПО ЗАКОНОДАВСТВУ УКРАЇНИ

Однією з підстав виникнення господарських зобов'язань (і найбільш поширеною у сфері економіки) є господарські договори, за допомогою яких опосередковуються зв'язки між суб'єктами господарювання, а також між ними та іншими учасниками господарських відносин.

Термін «господарський договір» широко використовується в законодавстві, юридичній літературі та в господарській практиці. Однак чинне законодавство не містить визначення господарського договору, хоча в Господарському кодексі України йому присвячена ціла глава – 20 «Господарські договори» (статті 179–188).

У правознавстві категорія господарського договору є спірною. В радянській юридичній (як правило, цивілістичній) літературі поширеною була точка зору про господарський договір як організаційно–економічне явище, що відображає лише окремі засади і умови укладення та виконання відмінних за своєю правовою природою договорів у сфері економіки, що іменувалися господарськими. Проте прибічники такої точки зору відзначали й інші особливості цієї категорії договорів щодо:

- порядку укладення, зміни та розірвання договорів;
- вимог до форми і змісту таких договорів;
- способів забезпечення виконання договірних зобов'язань;
- порядку захисту прав та законних інтересів сторін у разі порушення договірних зобов'язань.

Термін «господарський договір» використовується в таких значеннях:

а) як угода (правочин), що породжує права та обов'язки учасників господарських відносин;

б) як зобов'язання сторін (учасників господарських відносин), що ґрунтуються на укладеній ними угоді;

в) як правовий документ, в якому фіксується факт угоди та зміст зобов'язання сторін.

Господарський договір – це зафіксовані в спеціальному правовому документі на підставі угоди майново–організаційні зобов'язання учасників господарських відносин (сторін), спрямовані на обслуговування (забезпечення) їх господарської діяльності (господарських потреб) з врахуванням загальногосподарських (публічних) інтересів.

Функції господарського договору

Роль господарських договорів найбільш повно розкривається через їх функції – основні напрями дії господарських договорів та/або ті економічні результати, досягнення яких забезпечується у разі застосування правової форми господарського договору.

Господарський договір виконує низку важливих функцій. Одні з них (функції) притаманні будь–яким договорам (регулятивна, координаційна, контрольно–інформаційна, охоронна), інші – переважно господарським (планування, опосередкування відносин між суб'єктами господарювання, узгодження економічних інтересів сторін договірною зв'язку з врахуванням загальногосподарського інтересу).

Регулятивна функція виявляється в тому, що за допомогою господарського договору здійснюється регулювання відносини між сторонами. Хоча договір укладається на підставі закону, але водночас забезпечує врахування специфіки конкретного господарського зв'язку і відповідно – містить положення, що конкретизують положення закону (*щодо порядку та строків виконання договірних зобов'язань, кількісних та якісних характеристик предмета договору тощо*) чи заповнюють його прогалини (*наприклад, встановленням конкретного розміру санкцій за порушення умов договору, якщо такі санкції не передбачені законом*). Регулятивна дія господарського договору обумовлена двома чинниками:

а) господарський договір є індивідуальним правовим актом, що забезпечує юридичне оформлення складних і різноманітних господарських зв'язків;

б) складність і різноманітність цих зв'язків з необхідністю вимагає належного пристосування загальних вказівок закону до змісту і середовища функціонування певного господарського зв'язку: характеру конкретної господарської операції, економічних інтересів і технічних можливостей сторін, їх фінансового становища, перспектив розвитку.

Координаційна функція проявляється в тому, що сторони господарського договору розробляють умови цього договору шляхом погодження між учасниками договірних відносин умов договору. Оскільки інтереси сторін господарського зв'язку, як правило, не збігаються, а задовольнити свої потреби кожна з них може, лише співпрацюючи з

контрагентом, сторони на стадії укладання договору змушені так скоординувати свої потреби і можливості, інтереси і передбачення, щоб шляхом компромісу виробити обопільно прийнятну правову модель відповідного господарського зв'язку; на стадії виконання договору сторони координують свою діяльність відповідно до його умов.

Контрольно-інформаційна функція виявляється в тому, що за допомогою господарського договору здійснюється контроль за ефективністю діяльності суб'єктів господарювання. Так, позитивні результати договірної кампанії (*найчастіше проводиться напередодні наступного фінансово-господарського року і полягає в укладенні суб'єктом господарювання договорів на збут продукції, робіт, послуг*) свідчать про суспільний попит на результати його діяльності. Якщо укладеними договорами покривається незначна частина виробничого потенціалу суб'єкта господарювання, це свідчить, що результати його діяльності не мають достатнього попиту, а сама його діяльність є неефективною і в перспективі може призвести до неплатоспроможності та банкрутства такого суб'єкта. Попередити настання подібних негативних наслідків можна шляхом вжиття активних заходів щодо вдосконалення діяльності (*оновити асортимент, поліпшити якість, зменшити ціну продукції, робіт, послуг; у разі доцільності та можливості – змінити виробничий профіль*), якщо суб'єкт господарювання має намір продовжити своє функціонування на ринку та забезпечити конкурентоспроможність своїх товарів.

Ступінь ефективності **охоронної функції** господарського договору (*виявляється в можливості забезпечити захист прав та законних інтересів сторін договору*) залежить від форми та змісту договору. Сама наявність договору в передбаченій законом формі, зафіксовані в ньому права і обов'язки сторін, а також санкції за невиконання (неналежне виконання) останніх дозволяють здійснити в судовому порядку захист прав та законних інтересів сторін у разі порушення договірних зобов'язань з боку однієї з них чи обопільного порушення. Відтак, найбільш повно ця функція виявляється за умови укладення договору в повній письмовій формі з максимальною деталізацією зобов'язань сторін, способів забезпечення належного виконання договору, позитивного (*у формі заохочень за належне або поліпшене виконання договірних зобов'язань*) та негативного (*у формі санкцій за їх невиконання чи неналежне виконання*) стимулювання.

Господарський договір виконує також функцію **планування** – як господарських зв'язків, так і поточної діяльності суб'єктів господарювання. Як інструмент планування договір використовується на різних рівнях: загальнодержавному, регіональному (щодо територіальних громад) і локальному (внутрішньофірмове планування). Плануючи свою діяльність, суб'єкт господарювання насамперед орієнтується на попит щодо результатів своєї діяльності (продукції, робіт, послуг). Найбільш надійну інформацію у цьому відношенні дають укладені суб'єктом господарські договори.

Узагальнюючи інформацію щодо всіх укладених договорів, суб'єкт господарювання здійснює планування своєї господарської діяльності, закладаючи відповідні показники у свої виробничі програми. При цьому окремі категорії суб'єктів господарювання зобов'язані враховувати державне замовлення (а відтак – і відповідні показники Державного плану), укладаючи на їх підставі державні контракти (ст. 183 ГК України). Відповідно до Закону України від 22.12.1995 р. «Про поставки продукції для державних потреб» (ч. 8 ст. 2) такий обов'язок покладається на підприємства та організації, що повністю чи частково функціонують на державній власності: державні комерційні та казенні підприємства, контрольовані державою акціонерні товариства (державні/національні чи змішані, контрольний пакет акцій яких належить державі), орендні підприємства, що функціонують на цілісному майновому комплексі державного підприємства чи його структурного підрозділу, а також суб'єкти господарювання будь-яких форм власності, визнані у встановленому порядку монополістами. Договори на реалізацію продукції, яка не увійшла в державне замовлення або державне завдання, укладаються підприємством самостійно (ч. 3 ст. 67 ГК України), на підставі внутрішньофірмового плану.

Відповідно до ст. 67 ГК України за допомогою договору у сфері господарювання здійснюється *опосередкування відносин між суб'єктами господарювання*, а також цих суб'єктів з іншими організаціями та громадянами. Саме господарські договори є основною підставою виникнення зобов'язань між учасниками господарських відносин, що забезпечує можливість координації їх діяльності, узгодження інтересів, досягнення компромісу з метою отримання певних, взаємовигідних для сторін договору, господарських результатів.

Про наявність у господарського договору такої функції, як *узгодження економічних інтересів сторін договірної зв'язку з загальногосподарськими інтересами*, свідчать положення ч. 2 ст. 193 ГК України щодо обов'язку сторін договору вжити всіх заходів, необхідних для виконання договірних зобов'язань, з врахуванням інтересів іншої сторони та загальногосподарського інтересу.

Класифікація господарських договорів

У сфері господарювання використовується велике розмаїття господарських договорів, що зумовлює доцільність їх класифікації з навчальною метою та з практичних міркувань – з метою виявлення тенденцій в регулюванні певного виду договірних відносин та застосуванні їх в законотворчій та правозастосовній діяльності. Поділ господарських договорів на певні види можна здійснити за різними критеріями:

1. За ознакою підстав виникнення договірних зобов'язань розрізняють:

плановані договори – укладаються на підставі прийнятого державного замовлення у випадках, коли таке прийняття є обов'язковим для певних

суб'єктів: державних підприємств, підприємств–монополістів та підприємств, які функціонують переважно на базі державної власності;

регульовані договори – укладаються вільно, на розсуд учасників господарських відносин.

2. За ознакою взаємного становища сторін у договірних відносинах господарські договори поділяють на:

вертикальні – укладаються між нерівноправними суб'єктами – органом господарського керівництва та підпорядкованим йому підприємством (наприклад, державний контракт); певні умови договору є обов'язковими для підпорядкованої сторони і не можуть корегуватися навіть із застосуванням судової процедури (переддоговірного спору);

горизонтальні – укладаються між рівноправними суб'єктами; при цьому всі умови договору сторони погоджують між собою, а в разі виникнення спору, можуть звернутися до суду.

3. За строками дії розрізняють:

довгострокові договори – укладаються на строк понад 5 років (наприклад, концесійні договори, договір оренди цілісного майнового комплексу підприємства); в таких договорах організаційні елементи переважають майнові;

середньострокові договори – строком дії від одного до 5 років (наприклад, договори підряду на капітальне будівництво); організаційні елементи в подібних договорах урівноважені з майновими;

короткострокові договори – строком дії до одного року; в цих договорах переважають майнові елементи;

разові договори – укладаються на одну господарську операцію, містять зазвичай лише майнові елементи.

4. За сукупністю критеріїв (економічним змістом та юридичними ознаками) господарські договори можна поділити на такі групи:

договори на реалізацію майна (купівлі–продажу, поставки, міни/бартеру, контрактації сільськогосподарської продукції, забезпечення електроенергією, газом, водою тощо);

договори на передачу майна в користуванні (безоплатне користування майном, оренда, лізинг);

підрядні договори (підряд на капітальне будівництво, підряд на виконання проектно–вишукувальних, дослідно–конструкторських та інших робіт);

транспортні договори (перевезення вантажів, буксирування, тайм–чартеру, подачі та забирання вагонів, експлуатації залізничної під'їзної колії та ін.);

договори на надання банківських послуг (договори на розрахунково–касове обслуговування, банківського кредитування, факторингу та ін.);

договори на надання інших послуг (щодо охорони об'єктів, зберігання майна та ін.);

договори про спільну діяльність – договори про кооперацію, про спільну інвестиційну діяльність, про заснування господарської організації корпоративного типу, що діє на підставі статуту (акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, статутне господарське об'єднання), та ін.;

засновницькі договори (договори, що відіграють роль установчого документа господарської організації корпоративного типу – повного товариства, командитного товариства, договірних господарських об'єднань – асоціації, корпорації).

5. За тривалістю застосування у сфері господарювання (підприємництва) можна виділити:

Традиційні договори – застосовуються протягом багатьох століть (договори купівлі–продажу, підряду, про спільну діяльність, перевезення);

Новітні договори – поява яких протягом останнього століття викликана ускладненням господарського життя (договір лізингу, договір факторингу, агентські договори та ін.).

6. За ступенем складності розрізняють:

прості договори – містять ознаки договору одного виду (відповідно до класифікації 4); до них належить більшість традиційних договорів, у т. ч. купівлі–продажу, перевезених, підряду, майнового найму;

комплексні (складні) договори – передбачають наявність ознак кількох вищезгаданих договорів (договір факторингу, договір консигнації, договір лізингу, концесійний договір та ін.).

7. Залежно від ролі у встановленні господарських зв'язків розрізняють:

генеральні договори (рамочні контракти) – визначають основних учасників договірних відносин та параметри їх наступних договірних зв'язків (генпідрядні договори, договір комерційної концесії);

субдоговори – укладаються на підставі генеральних договорів (договори субпідряду) або рамочних контрактів (наприклад, договір комерційної субконцесії).

8. За ознакою можливості чи неможливості корегування договірних умов господарські договори можна поділити на:

некореговані договори – одна чи дві сторони договірних відносин позбавлені можливості корегування заздалегідь визначених умов договору; до них належать типові договори (затверджуються Кабінетом Міністрів України чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади) та договори приєднання (зміст договору визначається однією із сторін без права іншої наполягати на його зміні; наприклад, договори купівлі–продажу акцій у процесі проведення відкритої підписки на акції);

кореговані договори – умови договору шляхом вільного волевиявлення (сторони мають право на власний розсуд погодити будь–які умови

договору, якщо це не суперечить законодавству), в т. ч. з використанням примірних договорів, що мають рекомендаційний характер.

9. У разі використання при встановленні господарського зв'язку попередніх переговорів договірні відносини між їх учасниками оформляються за допомогою двох категорій договорів:

попереднього договору, в якому фіксуються: намір сторін укласти в майбутньому (не пізніше року з моменту укладення попереднього договору – ч. 1 ст. 182 ГК) основний договір певних параметрів (предмет та інші умови договору), зобов'язання сторін щодо проведення підготовчих дій, спрямованих на забезпечення укладення та виконання основного договору (страхування ризиків, підготовка відповідної документації, отримання ліцензій, інших дозволів тощо), а також відповідальність сторін за ухилення від укладення основного договору;

основний договір укладається на умовах та у термін, визначені попереднім договором (проте зобов'язання сторін укласти основний договір припиняється, якщо до закінчення встановленого терміну жодна з них не надішле інший проект основного договору – ч. 4 ст. 182 ГК).

10. Залежно від домінування в господарському договорі майнових чи організаційних елементів розрізняють:

майнові договори: до них належать договори, в яких домінують майнові елементи (за можливої наявності організаційних елементів, проте без переваги останніх). Переважно майновими є більшість господарських договорів, у т.ч. поставки, міни/бартеру, підрядні, банківського обслуговування, значна частина транспортних та ін.;

організаційні договори (ст. 186 ГК) спрямовані на забезпечення організації господарської діяльності двох і більше учасників господарських відносин (суб'єктів господарювання), хоча і можуть містити майнові елементи (без переваги останніх над організаційними). До таких договорів належать засновницькі договори, договори про кооперацію, про спільну інвестиційну діяльність та ін.

2. СТРУКТУРА ДОГОВОРУ ТА ЙОГО ІСТОТНІ УМОВИ. ПОРЯДОК ОФОРМЛЕННЯ ТА УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ

Укладення господарського договору є обов'язковим для сторін, якщо він заснований на державному замовленні, виконання якого є обов'язком для суб'єкта господарювання у випадках, передбачених законом, або існує пряма вказівка закону щодо обов'язковості укладення договору для певних категорій суб'єктів господарювання чи органів державної влади або органів місцевого самоврядування.

Суб'єкти господарювання, які забезпечують споживачів електроенергією, зв'язком, послугами залізничного та інших видів

транспорту, а у випадках, передбачених законом, також інші суб'єкти зобов'язані укладати договори з усіма споживачами їхньої продукції (послуг). Законодавством можуть бути передбачені обов'язкові умови таких договорів.

Господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

Зміст господарського договору становлять умови договору, визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, як погоджені сторонами, так і ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства. Господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов. Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода. При укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору. Умови про предмет у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів, зазначених у ст. 15 ГКУ, а у разі їх відсутності – в договірному порядку, з додержанням умов, що забезпечують захист інтересів кінцевих споживачів товарів і послуг.

Господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів. Проект договору може бути запропонований будь-якою з сторін. У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках. Сторона, яка одержала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог частини першої цієї статті і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцятиденний строк після одержання договору.

За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження у договорі, та у двадцятиденний строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з

підписаним договором. Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом двадцяти днів розглянути його, в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились неврегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони. У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телетайпограмами тощо). Якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей щодо умов договору, заснованого на державному замовленні або такого, укладення якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, або сторона – виконавець за договором, що в установленому порядку визнаний монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг), яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений двадцятиденний строк до суду розбіжності, що залишились неврегульованими, то пропозиції другої сторони вважаються прийнятими.

У разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся). Якщо одна із сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами Цивільного кодексу України.

Договори за державним замовленням укладаються між визначеними законом суб'єктами господарювання – виконавцями державного замовлення та державними замовниками, що уповноважені від імені держави укладати договори (державні контракти), в яких визначаються господарські зобов'язання сторін та регулюються відносини замовника. Ухилення від укладення договору за державним замовленням є порушенням господарського законодавства і тягне за собою відповідальність, передбачену ГКУ та іншими законами. Спори, пов'язані з укладенням договору за державним замовленням, в тому числі при ухиленні від укладення договору однієї або обох сторін, вирішуються в судовому порядку. Виконавець державного замовлення звільняється від обов'язку укладення державного контракту на умовах, визначених державним замовленням, у разі визнання в судовому порядку державного замовлення недійсним.

При укладенні господарського договору на основі вільного волевиявлення сторін проект договору може бути розроблений за ініціативою будь-якої із сторін у строки, погоджені самими сторонами. Укладення договору на основі вільного волевиявлення сторін може відбуватися у спрощений спосіб або у формі єдиного документа з додержанням загального порядку укладення договорів, встановленого ст. 181 Господарського кодексу України.

Зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором. Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором. Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі недержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду.

3. СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ І ЇХ СУТНІСТЬ

Господарський договір є обов'язковим до виконання його сторонами (ст. 193 ГК України, ст. 629 ЦК України).

Сторони господарського договору повинні виконувати свої зобов'язання:

- належним чином (відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться) – ч. 1 ст. 193 ГК України;

- реально (в натурі): заміна реального (в натуральній формі) виконання грошовим, як правило, заборонена, крім випадків, коли інше передбачено законом або договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання (ч. 3 ст. 193 ГК України);

- з дотриманням інтересів іншої сторони та загальногосподарського інтересу (кожна сторона зобов'язана вживати заходів, необхідних для належного виконання нею договірних зобов'язань, а у разі порушення контрагентом своїх обов'язків – вжити заходів до зменшення негативних наслідків від цього).

На забезпечення виконання договірних зобов'язань відповідно до згаданих засад спрямовані спеціальні правові механізми. До них належать:

- порядок укладення договору (а отже – вибір найбільш оптимального способу вибору найкращого для ініціатора встановлення договірної зв'язку виконавця чи покупця);

- зміст господарського договору (і відповідно – той ступінь ґрунтовності регулювання договірної зв'язку, що відповідає інтересам сторін);

- форма господарського договору (обирається з врахуванням вимог закону, важливості договірної зв'язку для сторін, предмета договору, договірної ціни, терміновості виконання тощо – сукупності факторів, що

визначають найбільш оптимальний спосіб фіксації договірної зв'язку між сторонами);

- а також способи забезпечення належного виконання господарських договорів, доцільність (а в певних випадках – необхідність), застосування яких пов'язане зі складністю договірних відносин.

Наявність господарського договору, укладеного в передбаченій законом формі та з дотриманням вимог щодо змісту, не гарантує дотримання сторонами умов договору.

ТЕМА 6. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ МОНОПОЛІЗМУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

План

1. Монопольне становище на ринку та зловживання ним.
2. Правове становище антимонопольного комітету. Відповідальність за порушення антимонопольного законодавства. Порядок розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства.

1. МОНОПОЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ НА РИНКУ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ НИМ

Правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції.

Функціонування ринкових відносин, в основі яких лежить багатоукладна економіка, передбачає створення для суб'єктів господарювання рівних можливостей, їх змагальність, тобто здорову конкуренцію, яка належним чином впливає на стимулювання виробництва саме тих товарів, яких потребує споживач.

Закон України «Про захист економічної конкуренції» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, №12, ст.64) визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин.

Законодавство про захист економічної конкуренції ґрунтується на нормах, установлених Конституцією України і складається із Господарського кодексу України, Закону «Про захист економічної конкуренції», законів України «Про Антимонопольний комітет України», «Про захист від недобросовісної конкуренції», інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до цих законів.

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у Законі «Про захист економічної конкуренції», то застосовуються правила міжнародного договору.

Особливості застосування законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема щодо певних галузей промисловості, можуть бути встановлені виключно шляхом внесення змін до даного Закону.

Державна політика у сфері розвитку економічної конкуренції та обмеження монополізму в господарській діяльності, здійснення заходів щодо демонополізації економіки, фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної та іншої підтримки суб'єктів господарювання, які сприяють розвитку конкуренції, здійснюється уповноваженими органами державної влади, органами місцевого самоврядування та органами адміністративно-господарського управління та контролю.

Суб'єкти господарювання, органи влади, органи місцевого самоврядування, а також органи адміністративно-господарського управління та контролю зобов'язані сприяти розвитку конкуренції та не вчиняти будь-яких неправомірних дій, які можуть мати негативний вплив на конкуренцію.

Державний контроль за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції, захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень здійснюються органами Антимонопольного комітету України.

Органи влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю зобов'язані сприяти Антимонопольному комітету України у здійсненні його повноважень у сфері підтримки й захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму та контролю за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції.

З метою однакового застосування норм законодавства про захист економічної конкуренції, в тому числі законодавства про захист від недобросовісної конкуренції, Антимонопольний комітет України дає рекомендаційні роз'яснення з питань застосування цього законодавства.

2. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО ЗА- КОНОДАВСТВА. ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ПОРУШЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Антимонопольні органи та їх компетенція.

Правове регулювання діяльності Антимонопольного комітету здійснює Закон України «Про Антимонопольний комітет України» і ряд інших нормативних актів. За даним Законом Антимонопольний

комітет України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Антимонопольний комітет України підконтрольний Президенту України та підзвітний Верховній Раді України.

Антимонопольний комітет України здійснює свою діяльність відповідно до Конституції України, законів України: «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України», та інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до цих законів. Повноваження Антимонопольного комітету України закріплені в ст. 8 Закону України «Про Антимонопольний комітет України». Антимонопольний комітет України вправі:

- визначати межі товарного ринку, а також монопольне становище суб'єктів господарювання на ньому;
- видавати суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання рішення про припинення порушень антимонопольного законодавства та про відновлення початкового становища, про примусовий поділ монопольних утворень;
- вносити до органів влади обов'язкові для розгляду подання щодо скасування ліцензій, припинення операцій зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання у разі порушення ними антимонопольного законодавства;
- приймати нормативно-правові акти відповідно до його компетенції, зокрема, з питань анти конкурентних узгоджених дій, зловживань монопольним (домінуючим) становищем на ринку, дискримінації органами влади, органами місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю, провадження у заявах про надання дозволу на економічну концентрацію суб'єктів господарювання, контролю за економічною концентрацією суб'єктів господарювання, провадження у справах про порушення антимонопольного законодавства, порядку виконання, перевірки, перегляду та оскарження рішень органів Антимонопольного комітету України, а також недобросовісної конкуренції, обов'язкові для виконання органами влади, органами місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю, суб'єктами господарювання, контролювати їх виконання, надавати роз'яснення щодо їх застосування.

Відповідальність за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства.

Вчинення дій, визначених ГКУ як недобросовісна конкуренція, юридичними особами, що не є суб'єктами господарювання, тягне за собою

накладення на них Антимонопольним комітетом України або його територіальними відділеннями штрафу в розмірі, передбаченому законом.

Посадові особи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, а також громадяни, зареєстровані як підприємці, несуть адміністративну відповідальність згідно із законом за:

- дії, передбачені ст. 29–32 ГКУ (Зловживання монополюним становищем на ринку; Неправомірні угоди між суб'єктами господарювання; Дискримінація суб'єктів господарювання; Недобросовісна конкуренція);
- неподання чи несвоєчасне подання передбаченої законом інформації або подання завідомо недостовірної інформації Антимонопольному комітету України, його територіальним відділенням;
- ухилення від виконання чи несвоєчасне виконання рішень Антимонопольного комітету України, його територіальних відділень.

Вчинення дій, визначених Господарським Кодексом України як недобросовісна конкуренція, громадянами–підприємцями, а також вчинення в інтересах третіх осіб зазначених дій громадянами, які не є підприємцями, тягне за собою адміністративну відповідальність, передбачену законом. Штрафи за порушення антимонопольно–конкурентного законодавства стягуються в судовому порядку.

Прибуток (доход), незаконно одержаний суб'єктами підприємницької діяльності в результаті порушення ст. ст. 29, 30 і 32 ГКУ, стягується за рішенням суду до Державного бюджету України.

У разі встановлення факту неправомірного використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки або факту копіювання виробів заінтересовані особи можуть звернутися до Антимонопольного комітету України, його територіальних відділень із заявою про вилучення в судовому порядку товарів з неправомірно використаним позначенням або копій виробів іншого суб'єкта господарювання як у виробника, так і у продавця. Вилучення товарів із неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого суб'єкта господарювання застосовується у разі, якщо можливість змішування з діяльністю іншого суб'єкта господарювання не може бути усунена іншим шляхом.

Збитки, заподіяні зловживанням монополюним становищем, антиконкурентними узгодженими діями, дискримінацією суб'єктів господарювання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також збитки, заподіяні внаслідок вчинення дій, визначених ГКУ як недобросовісна конкуренція, підлягають відшкодуванню за позовами заінтересованих осіб у порядку, встановленому законом.

ТЕМА 7. СУТНІСТЬ І ПІДСТАВИ ГОСПОДАРСЬКО–ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА

План

1. Поняття відповідальності в господарському праві, її функції та види. Здійснення суб'єктивних господарсько–цивільних прав.
2. Підстави відповідальності, Види санкцій в господарському законодавстві. Засоби оперативного впливу, які застосовуються у сфері господарських відносин.
3. Поняття банкрутства. Підстави застосування банкрутства і визнання боржника банкрутом. Черговість задоволення претензій кредиторів.

1. ПОНЯТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРАВІ, ЇЇ ФУНКЦІЇ ТА ВИДИ. ЗДІЙСНЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ГОСПОДАРСЬКО–ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Поняття та ознаки господарсько–правової відповідальності

Юридичною підставою господарсько–правової відповідальності може бути не лише закон (нормативно–правовий акт уповноважених органів держави), а й укладений з дотриманням вимог закону договір (ч. 1 ст. 216 ГК України), в т. ч. засновницький – як установчий документ.

Підставами виникнення зобов'язань і відповідальності за їх невиконання може бути і договір, в якому конкретизуються передбачені законом штрафні санкції (якщо закон встановлює межу – мінімальну чи максимальну, чи не забороняє сторонам самостійно визначати розмір чи різновид певних санкцій) або встановлює не передбачені законом санкції за конкретні порушення договірних зобов'язань (за відсутності відповідних заборон у законі).

Види господарсько–правової відповідальності

Господарсько–правова відповідальність – різноманітна. У 80–х роках в СРСР налічувалось близько 2,5 тисяч санкцій, що застосовувалися у сфері господарювання. В умовах змішаної економіки України також застосовується велика (хоч і менша, ніж згадана) кількість господарсько–правових санкцій.

Відповідно до сі. 217 ГК України, господарські санкції є правовим засобом відповідальності у сфері: господарювання. Водночас слід зазначити, що питання щодо співвідношення понять «господарсько–правова відповідальність» та «господарсько–правові санкції» є дискусійним.

Господарсько–правові санкції можна класифікувати за різними ознаками, зокрема:

I. За критерієм змісту впливу – на грошові (сплата неустойки, господарсько–адміністративний штраф відшкодування збитків) та натуральні (заміна неякісної продукції на якісну).

II. За критерієм безпосередньої спрямованості – на майнові (конфіскація, сплата неустойки, відшкодування збитків, господарсько–адміністративний штраф) та організаційні (господарсько–організаційні, оперативно–господарські санкції).

III. За характером порушених відносин – на: а) санкції, що застосовуються у горизонтальних відносинах, тобто між рівноправними суб'єктами господарювання (сплата неустойки або оперативно–господарські санкції, відшкодування збитків, оперативно–господарські санкції); б) санкції, що застосовуються у вертикальних відносинах, тобто між компетентним державним органом та суб'єктом господарювання (планово–госпрозрахункові санкції., адміністративно–господарські санкції); з) універсальні санкції, що застосовуються і в горизонтальних, і у вертикальних відносинах (відшкодування збитків).

IV. Залежно від виду порушених відносин – на: санкції, що застосовуються в договірних відносинах (відшкодування збитків, штрафні, оперативно–господарські) і санкції, що застосовуються в позадоговірних відносинах (відшкодування збитків, адміністративно–господарські санкції).

V. Залежно від інституту господарського законодавства, норми якого передбачають застосування господарсько–правової відповідальності, розрізняють:

- відповідальність за порушення антимонопольно–конкурентного законодавства;
- відповідальність у сфері капітального будівництва;
- відповідальність у галузі зовнішньоекономічної діяльності;
- відповідальність у галузі транспорту;
- відповідальність на ринку цінних паперів;
- та ін.

Функції та підстави господарсько–правової відповідальності

Господарсько–правова відповідальність як важлива складова господарського правопорядку виконує важливі функції.

Функції господарсько–правової відповідальності – це напрямки її дії, той господарський результат, що настає в результаті застосування господарсько–правової відповідальності.

Господарсько–правовій відповідальності притаманні як загальні (притаманні для будь–якої юридичної відповідальності), так і спеціальні функції (є характерними переважно для господарсько–правової відповідальності). До категорії перших належать попереджувально–стимулююча, штрафна

(функція покарання за правопорушення), до категорії других – компенсаційно–відновлювальна, інформаційна, сигналізаційна.

Попереджувально–стимулююча функція господарсько–правової відповідальності (як і будь–якої юридичної) проявляється в тому, що не лише застосування господарсько–правової відповідальності, а й сама загроза її застосування примушує учасників господарських правовідносин (насамперед суб'єктів господарювання) діяти правомірно, аби уникнути негативних наслідків в результаті застосування такої відповідальності. Ця функція однаковою мірою притаманна всім видам та формам господарсько–правової відповідальності (господарсько–правовим санкціям).

Штрафна функція (функція покарання за вчинене правопорушення) незначною мірою характерна для господарсько–правової відповідальності, хоча в певних випадках відіграє значну роль (сплата штрафної неустойки, яка передбачає і сплату суми неустойки, і повного відшкодування збитки; в окремих випадках це можуть бути господарсько–адміністративні штрафи за заборонені законом дії у сфері економічної конкуренції, якщо вони створили лише загрозу обмеження конкуренції на ринку, не завдавши шкоди її учасникам).

Компенсаційно–відновлювальна функція – як провідна (на наш погляд) в системі функцій полягає у відновленні порушеного правопорядку й усуненні наслідків неправомірної поведінки суб'єкта господарювання.

Сигналізаційна функція – проявляється в тому, що застосування до суб'єкта господарювання господарсько–правової відповідальності є сигналом для нього про необхідність поліпшення своєї роботи з метою уникнення в майбутньому втрат від застосування такої відповідальності, є для контрагентів такого господарюючого суб'єкта – сигналом про необхідність зважити доцільність продовження з ним договірної зв'язку або розірвання існуючого.

2. ПІДСТАВИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ВИДИ САНКЦІЙ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ. ЗАСОБИ ОПЕРАТИВНОГО ВПЛИВУ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Розрізняють різні форми господарсько–правової відповідальності – залежно від характеру та спрямованості впливу, механізму реалізації, фактичних підстав застосування. В юридичній літературі немає єдиної точки зору щодо кількості форм господарсько–правової відповідальності. Відповідно до однієї з доктринальних класифікацій, яка дається в навчальному посібнику «Господарське право: Практикум», формами господарсько–правової відповідальності є:

- відшкодування збитків;
- сплата неустойки;
- конфіскація як вид господарсько–правових санкцій;

- господарсько–адміністративні штрафи;
- оперативно–господарські санкції,
- планово–госпрозрахункові (оціночні) санкції;
- господарсько–організаційні санкції.

У ГК України законодавець закріпив лише чотири форми господарсько–правової відповідальності, назвавши їх видами господарсько–правових санкцій: відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно–господарські санкції, адміністративно–господарські санкції. При цьому проявами адміністративно–господарських санкцій, відповідно до ГК, є санкції майнового характеру (вилучення майна/прибутку, що за своїми правовими наслідками подібне до конфіскації; адміністративно–господарські штрафи) та організаційного характеру (зупинення дії або анулювання ліцензій, скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання та ін.). Крім того, перелік адміністративно–господарських санкцій, передбачених ст. 239 ГК України, є відкритим, а відтак – доцільною буде характеристика форм господарсько–правової відповідальності, зазначених у вищенаведеній доктринальній класифікації.

***Відшкодування збитків** – це відновлення майнового стану учасника господарських правовідносин за рахунок іншого суб'єкта – правопорушника.*

Ця форма відповідальності передбачається як Господарським кодексом України (статті 224–229), так і Цивільним Кодексом (статті 623–624, глава 82), численними законами, в т. ч. Законом України від 06.04.2000 р. «Про майнову відповідальність за порушення умов договору підряду (контракту) про виконання робіт на будівництві об'єктів».

***Планово–госпрозрахункові санкції** – це передбачені чинним законодавством заходи економічного впливу на господарюючого суб'єкта в зв'язку з порушенням ним планових нормативів і планових завдань:*

- підвищення тарифу (розміру плати) за понадлімітне використання природних ресурсів, електроенергії;
- позбавлення пільг (наприклад, податкових) у зв'язку з порушенням умов їх надання;
- виключення із звітності даних про продукцію, виготовлену з порушенням ДСТ (державних стандартів), ДБНП (державних будівельних норм та правил);
- віднесення на прибуток, що залишається у розпорядженні господарюючого суб'єкта, недонарахованої амортизації у випадках дострокового списання основних фондів (за винятком передбачених законом випадків вимушеного списання).

***Механізм застосування:** планово–госпрозрахункові санкції застосовуються самим суб'єктом господарювання – правопорушником, а у разі, якщо він цього не зробить, – компетентними органами, що виявили факт правопорушення.*

Підстави застосування планово–госпрозрахункових санкцій: юридичні – закон; фактичні – протиправна поведінка.

Адміністративно–господарські санкції – це заходи організаційно–правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єктом господарювання та ліквідацію його наслідків, що застосовуються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування у передбачених законом випадках.

3. ПОНЯТТЯ БАНКРУТСТВА. ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ БАНКРУТСТВА І ВИЗНАННЯ БОРЖНИКА БАНКРУТОМ. ЧЕРГОВІСТЬ ЗАДОВОЛЕННЯ ПРЕТЕНЗІЙ КРЕДИТОРІВ

Інститут банкрутства в Україні запроваджено у зв'язку з ринковою орієнтацією вітчизняної економіки, основним принципом якої є принцип підприємництва: здійснення підприємницької діяльності самостійно, на власний ризик і під власну відповідальність підприємця. Інститут банкрутства забезпечує звільнення ринкової економіки від неефективних господарюючих суб'єктів, які функціонують на засадах самофінансування (з метою отримання прибутку) і несуть самостійну відповідальність за власними зобов'язаннями.

Ознаки банкрутства:

1. Застосування інституту за загальним правилом у сфері підприємницької діяльності (тобто, щодо суб'єктів підприємницької діяльності, основною рисою яких є функціонування з метою отримання прибутку);

2. Встановлюється господарським судом як юридичний факт, що породжує певні наслідки (тобто, слід відрізнити від неплатоспроможності боржника як фактичного стану);

3. Зміст встановленого господарським судом факту банкрутства – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності повною мірою розрахуватися по своїх боргах (неплатоспроможність) у зв'язку з перевищенням пасивів (суми боргових зобов'язань боржника) над його активами (критерій неоплатності, визначений ч. 4 ст. 205 ГК);

4. Неплатоспроможність боржника має бути стійкою і не піддаватися усуненню, попри здійсненим судовим заходам щодо відновлення платоспроможності суб'єкта.

Отже, *банкрутство* – це встановлений господарським судом факт неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності виконати свої грошові зобов'язання не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури.

Проведення у справі про банкрутство порушується за наявності матеріально–правових і процесуально–правових умов.

Матеріально–правовими умовами порушення провадження у справі про банкрутство є: стійка (понад три місяці) і значна (на суму не менш як триста мінімальних розмірів заробітної плати) неплатоспроможність.

Процесуально–правовими умовами порушення провадження у справі про банкрутство є подання боржником або кредитором (кредиторами) до господарського суду (за місцезнаходженням боржника) заяви про порушення справи про банкрутство з комплектом передбачених законом документів.

Справи про банкрутство підвідомчі господарським судам і розглядаються ними за місцезнаходженням боржника.

Право на звернення до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство мають боржник, кредитор.

Справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно складають не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено цим Законом.

Заява про порушення справи про банкрутство подається боржником або кредитором у письмовій формі, підписується керівником боржника чи кредитора (іншою особою, повноваження якої визначені законодавством або установчими документами), громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності (його представником) і повинна містити:

- найменування господарського суду, до якого подається заява;
- найменування (прізвище, ім'я та по батькові) боржника, його поштову адресу;
- найменування кредитора, його поштову адресу, якщо кредитором є юридична особа, якщо кредитор – фізична особа, в заяві зазначаються прізвище, ім'я та по батькові, а також місце його проживання;
- номер (код), що ідентифікує кредитора як платника податків і зборів (обов'язкових платежів);
- виклад обставин, які підтверджують неплатоспроможність боржника, з зазначенням суми боргових вимог кредиторів, а також строку їх виконання, розміру неустойки (штрафів, пені), реквізитів розрахункового документа про списання коштів з банківського або кореспондентського рахунку боржника та дату його прийняття банківською установою боржника до виконання;
- перелік документів, що додаються до заяви.

Заява боржника повинна містити крім зазначених вище відомостей, такі відомості:

- суму вимог кредиторів за грошовими зобов'язаннями у розмірі, який не оспорується боржником;
- розмір заборгованості із страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, по податках і зборах (обов'язкових платежах);

– розмір заборгованості по відшкодуванню шкоди, заподіяної життю та здоров'ю, виплаті заробітної плати та вихідної допомоги працівникам боржника, виплаті авторської винагороди;

– відомості про наявність у боржника майна, у тому числі грошових сум і дебіторської заборгованості;

– найменування банків, що здійснюють розрахунково–касове і кредитне обслуговування боржника.

До заяви боржника додаються:

– рішення власника майна (органу, уповноваженого управляти майном) боржника про звернення боржника до господарського суду з заявою, крім випадків, передбачених частиною п'ятою цієї статті;

– бухгалтерський баланс на останню звітну дату, підписаний керівником і бухгалтером підприємства–боржника;

– перелік і повний опис заставленого майна із зазначенням його місцезнаходження та вартості на момент виникнення права застави;

– рішення загальних зборів акціонерного товариства, учасників товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю, яке визначає уповноважену особу акціонерів, учасників товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю, якщо це питання було вирішене ними;

– протокол загальних зборів працівників боржника, на якому обрано представника працівників боржника, уповноважену особу акціонерів або учасників товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю для участі в арбітражному процесі під час провадження у справі про банкрутство, а в разі неможливості скликання таких зборів – рішення конференції (зборів) представників працівників боржника, уповноважених осіб акціонерів або учасників товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю;

– інші документи, які підтверджують неплатоспроможність боржника.

Боржник подає заяву в господарський суд за наявності майна, достатнього для покриття судових витрат, якщо інше не передбачено цим Законом.

Боржник зобов'язаний звернутися в місячний строк до господарського суду з заявою про порушення справи про банкрутство у разі виникнення таких обставин:

– задоволення вимог одного або кількох кредиторів приведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами;

– орган боржника, уповноважений відповідно до установчих документів або законодавства прийняти рішення про ліквідацію боржника, прийняв рішення про звернення в господарський суд з заявою боржника про порушення справи про банкрутство;

– при ліквідації боржника не у зв'язку з процедурою банкрутства встановлено неможливість боржника задовольнити вимоги кредиторів у повному обсязі;

– в інших випадках, передбачених цим Законом.

У разі, якщо справа про банкрутство порушується за заявою боржника, боржник зобов'язаний одночасно подати план санації відповідно до вимог законодавства.

Заява кредитора може ґрунтуватися на об'єднаній заборгованості боржника щодо різних зобов'язань перед цим кредитором.

Кредитори мають право об'єднати свої вимоги до боржника і звернутися до суду з однією заявою. Така заява підписується всіма кредиторами, які об'єднали свої вимоги.

При проведенні процедур банкрутства інтереси всіх кредиторів представляє комітет кредиторів, створений відповідно до цього Закону.

До заяви кредитора – органу державної податкової служби чи інших державних органів, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів), додаються докази вжиття заходів до отримання заборгованості по обов'язкових платежах у встановленому законодавством порядку.

Кредитор зобов'язаний при поданні заяви про порушення справи про банкрутство надіслати боржнику копії заяви та доданих до неї документів.

Якщо на момент подання заяви про порушення справи про банкрутство в суд вже надійшли одна або кілька заяв про порушення справи про банкрутство одного боржника, суд розглядає всі заяви, включаючи заяву кредитора або боржника, подану останньою.

Із заяв про порушення справи про банкрутство справляється державне мито відповідно до закону.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Перелік нормативно–правових актів

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96–ВР. Тлумачення від 15.05.2014 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96–вр/page>.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436–IV. Редакція від 19.02.2016 2014 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436–15>.
3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798–XII. Редакція від 19.02.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798–12>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341–III. Редакція від 18.03.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341–14>.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435–IV. Редакція від 19.02.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435–15>.
6. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576–XII. Редакція від 01.01.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1576–12>.
7. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514–VI. Редакція від 01.01.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/514–17>.
8. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222–VIII. Редакція від 01.01.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/222–19>.
9. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659–XII. Редакція від 03.03.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3659–12>.
10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755–IV. Нова редакція від 01.01.2016 [Електронний

- ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
11. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. Редакція від 03.03.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
  12. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР. Редакція від 03.03.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236/96->.
  13. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. Редакція від 28.12.2015 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270/96>.
  14. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. Редакція від 01.01.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
  15. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16.12.1997 № 723/97-ВР. Нова редакція від 16.01.2004 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/723/97>.
  16. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII. Редакція від 16.01.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
  17. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV. Редакція від 01.01.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>.
  18. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 № 4002-XII. Редакція від 29.09.2005 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>.
  19. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. Редакція від 01.01.2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
  20. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

Перелік літературних джерел

21. Науково–практичний коментар Господарського кодексу України / О. А. Беяневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина [та ін.]; за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. – 3–тє вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 776 с.
22. Господарське право: Підручник / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька та ін. / За ред. О.П. Подцерковного. – Х.: Одиссей, 2010. – 640 с.
23. Підприємницьке право в схемах: загальна частина: Навч. посіб. / За заг. ред. С.І. Бевз / Бевз С.І. – К ПП «Фірма «Гранмна», 2012. – 292 с.
24. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. – 6–тє вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 640 с.
25. Господарське право України : підручник : у 2 ч. / [Андрєєва О. Б., Жорнокуй Ю. М., Гетманець О. П. та ін.]. – Х. : Харк. нац. ун–т внутр. справ, 2014.
26. Господарське право : навч. посіб. для підготовки до іспитів / В. С. Мілаш. – 3–тє вид., змін. – Х. : Право, 2016. – 332 с.
27. Апаров А.М., Онищенко О.М. Господарське право України. Підручники та навчальні посібники. Том 1: Загальна частина – К: Видавництво «Істина», 2016. – 452 с
28. Правове забезпечення діяльності господарських організацій (довідник юрисконсульта): навчальний посібник /Д.В. Задихайло, А.О.Олефір, В.М.Пашков. –Х: – Юрайт, 2016. – 528 с.
29. Актуальні питання господарського законодавства : Монографія / М. В. Гаєвець, І. В. Горіславська, Ю. С. Канарик, Л. О. Панькова, Н. А. Поліно, О. П. Світличний, Д. К. Черкашин // за заг. ред. д.ю.н., О. П. Світличного. – К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2013. – 678 с.
30. Відповідальність суб'єктів господарських відносин. Законодавство, коментар, судова практика / О.А. Беяневич, В.С. Щербина та ін. коментар; Л.О. Панькова, упорядкування. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 392 с.
31. Окремі види господарської діяльності: правові аспекти : Монографія / М. В. Гаєвець, І. В. Горіславська, Л. О. Панькова // за заг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Курила. – К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2012. – 508 с.

Трегубенко Галина Петрівна

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Комп'ютерна верстка
Г.П. Трегубенко

Друк RISO
Обл.–вид. арк.

Редакційно–видавничий відділ
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка
36601, м. Полтава, просп. Першотравневий, 24
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК, № 3130 від 06.03.2008

Віддруковано з оригінал–макета РВВ ПолтНТУ